

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra

Rasvitos Gedeikytės,
V kurso, civilinių ginčų teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Teismo ekspertizės išvada kaip įrodymas civiliniame procese
Forensic Examination Report as Evidence in Civil Procedure

Vadovė: asist. dr. Eglė Zemlytė
Recenzentas: vyr. lekt. dr. Jurgis Bartkus

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojama teismo ekspertizės išvada ir jos reikšmė civiliniame procese, atskleidžiant teismo eksperto statuso bei jo teikiamos ekspertizės išvados kaip įrodinėjimo priemonės vietą skirtingų valstybių teisinių sistemų bei arbitražo kontekste. Darbe plačiausiai nagrinėjami teismo eksperto išvados vertinimo kriterijai, vyraujantys kontinentinės ir bendrosios teisės tradicijų valstybėse, kartu analizuojamas teismo ir privačių ekspertų procesinis santykis, šių ekspertų teikiamų išvadų problematika bei diskutuojama dėl tokioms išvadoms taikomų analogiškų vertinimo kriterijų (ne) galimumo Lietuvos civiliniame procese.

Pagrindiniai žodžiai: teismo ekspertas, teismo ekspertizės išvada, civilinis procesas, specialiosios žinios, bendrosios teisės tradicija, kontinentinės teisės tradicija, privatus ekspertas, privačios ekspertizės išvada, įrodinėjimas.

This master's thesis analyses the forensic examination report and its significance in civil proceedings, revealing the status of the court expert and the role of expert opinions as evidence within different legal systems and the context of arbitration. The thesis extensively examines the criteria for evaluating expert opinions prevailing in countries following continental and common law traditions, additionally, it explores the procedural relationship between court-appointed and private experts, the issues surrounding their opinions, and the ongoing debates regarding the (im) possibility of treating such opinions equivalently in Lithuanian civil proceedings.

Keywords: court-appointed expert, forensic examination report, civil proceedings, specialized knowledge, common law tradition, continental law tradition, private expert, private expert opinion, evidence.

TURINYS

IŽANGA	2
1. EKSPERTO IŠVADA IR JOS REIKŠMĖ CIVILINIAME PROCESSE	6
1.1. Eksperto išvados atirbojimas nuo kitų įrodinėjimo priemonių Lietuvos civiliniame procese	6
1.2. Eksperto išvada kaip įrodinėjimo priemonė	11
2. TEISMO EKSPERTIZĖS AKTO VERTINIMAS	16
2.1. Teismo ekspertizės išvados vertinimas bendrosios teisės tradicijų šalyse	16
2.2. Teismo ekspertizės išvados vertinimas kontinentinės teisės tradicijų valstybėse ...	20
2.3. Ekspertizės vertinimo kriterijai Lietuvos civiliniame procese ir jų kritiškas vertinimas.....	24
3. TEISMO EKSPERTŲ IR PRIVAČIŲ EKSPERTŲ IŠVADOS	30
3.1. Panašumai, skirtumai ir problematika	30
3.2. Teismo eksperto išvadai keliamų reikalavimų taikymas privatiems ekspertams pagal analogiją	34
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	40
SANTRAUKA	47
SUMMARY	48

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Teismo ekspertizės išvada yra vienas iš svarbiausių įrodymų nagrinėjant civilines bylas tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio valstybėse. Teismo ekspertai, pritaikydami savo žinias ir atlikdami ekspertizės tyrimus, padeda išspręsti nagrinėjamame ginče kylančius bei specialių mokslo, medicinos, meno ar kitų žinių reikalaujančius klausimus, kuriems išspręsti teisėjai ne visada turi kompetenciją. Tinkamas ekspertų išvadų vertinimas palengvina ne tik teismo sprendimo priėmimą, bet ir užtikrina teisingumo principo įgyvendinimą. Teismo ekspertizės išvados vertinimo kriterijai nėra plačiai aiškinami nei įstatymuose, nei atskirų valstybių civilinio proceso kodeksuose, kuriuose daugiausia vyrauja tik abstrakčios nuostatos. Tad svarbu išanalizuoti, kaip klostosi teismų formuojama praktika ir kokie vertinimo kriterijai, o kartu ir specifika, išryškėja vertinant eksperto išvadą, taip ieškant galimybės tobulinti eksperto išvados kaip įrodinėjimo priemonės efektyvesnį panaudojimą civilinėse bylose.

Be visa to, svarbu išnagrinėti teismo ekspertizės išvados atribojimą nuo kitų Lietuvos civiliniame procese sutinkamų įrodinėjimo priemonių, kadangi, atsižvelgiant į nuosekliai formuojamą kasacinio teismo praktiką, palaipsniui pastebimas ir privačių ekspertų išvadų naudojimo Lietuvos civiliniame procese augimas. Šiuo atveju aktualu išanalizuoti teismo ir privačių ekspertų procesinio statuso specifiką bei dvejopo pobūdžio ekspertizių santykinę įrodomąją galią. Nesant vienodo teismo ir privačių ekspertų išvadų vertinimo, svarbu įvertinti šių įrodinėjimo priemonių sugretinimo galimybes ir ištirti tokiu atveju galimai kilsiančių teigiamų arba neigiamų pasekmių atsiradimą.

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra identifikuoti ekspertizės išvados kaip įrodinėjimo priemonės specifiką, kartu išanalizuojant skirtingų teisės tradicijų valstybėse egzistuojantį teismo ekspertų išvados kaip įrodymo vertinimą civiliniame procese, siekiant atskleisti suformuotus vertinimo kriterijus, papildomai įsigilinant ir į teismo ekspertų bei privačių ekspertų išvadų santykį ir problematiką.

Darbo uždaviniai. Magistro darbo tikslui pasiekti keliama šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti užsienio bei Lietuvos civilinės teisės doktriną ir teismų praktiką, susijusią su teismo eksperto išvados vertinimu, tiriant atskirose valstybių teisinėse sistemose taikomus vertinimo kriterijus;

2. Pagal doktrinoje įtvirtintas nuostatas palyginti bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų valstybių teisinėse sistemose esančius vertinimo (leistinumo) kriterijus ir atskleisti jų skirtumus;
3. Atskleisti teismo ir šalių skiriamo eksperto procesinio statuso bei jų pateikiamų išvadų įrodomosios galios skirtumus;
4. Išanalizuoti galimybę teismo eksperto išvadais keliamus reikalavimus pritaikyti privataus eksperto išvadais pagal analogiją ir išgryninti tokio proceso teigiamas ir neigiamas pasekmes.

Objektas. Magistro darbo pavadinimas suponuoja, kad didžiausias dėmesys skiriamas teismo ekspertų išvadais. Įvertinant temos platumą, labiausiai gilinamasi į teismo eksperto išvados vertinimą ir skirtingose teisinėse sistemose formuojamus ekspertizės akto vertinimo kriterijus. Darbe dėmesys skiriamas tiek Lietuvos civiliniam procesui tiek užsienio, atsižvelgiant ir lyginant valstybių teises sistemas pagal tai, ar jos seka bendrosios ar kontinentinės teisės tradicija. Be visa to, nagrinėjami teismo ir privačių ekspertų procesinio statuso skirtumai bei skirtingas tokių ekspertų teikiamų išvadų vertinimas. Visgi, didesnis dėmesys skiriamas Lietuvos civiliniam procesui, teisės aktams ir teismų praktikai, analizuojant vertinimo abstraktumą ir tendencijas.

Tyrimo metodai. Šiame magistro darbe objekto tyrimui atlikti plačiausiai buvo pritaikyti sisteminis, loginis, bei lingvistinis metodai.

1. Sisteminis metodas pritaikytas siekiant atskleisti teismo ekspertizę reglamentuojančius aktus ir įstatymus, atliekant juose įtvirtinamų nuostatų sisteminę analizę. Siekiant išsamesnio analizuojamų klausimų tyrimo, pasitelkiami ir užsienio jurisdikcijose nustatyto teisinio reguliavimo ar teismų praktikos pavyzdžiai, juos atitinkamai grupuojant, atsižvelgiant į tai, ar šios jurisdikcijos seka bendrosios ar kontinentinės teisės tradicija.
2. Loginio metodo pagalba suformuoti ir atskleidžiami darbo tikslai, analizuojama Lietuvos ir užsienio doktrina bei atliekamas kritinis teismų praktikos vertinimas.
3. Lingvistinis metodas taikytas darbe naudojamų sąvokų atskleidimui bei įstatymų nuostatų lingvistiniam aiškinimui.
4. Papildomai darbe buvo naudojamas istorinis metodas, siekiant atskleisti istorinę raidą formuojantis eksperto išvados vertinimo kriterijams užsienio doktrinoje. Taip pat remtasi teleologiniu metodu siekiant atskleisti įstatymų leidėjo valią ir teisės normų turinį.

Darbo originalumas. Lietuvos teisinėje doktrinoje teismo ekspertizės išvadai, ypač vertinant ją civilinio proceso kontekste, nėra skiriamas itin didelis dėmesys. Kompleksiškai apie įrodymus bei įrodinėjimą civiliniame procese užsimenama įvairiuose civilinio proceso teisės vadovėliuose, pavyzdžiui, 2003 metais E. Laužiko, V. Mikelėno ir V. Nekrošiaus išleistame vadovėlyje „Civilinio proceso teisė. I tomas“. Svarbu paminėti, kad esti nemažai tiek magistro, tiek kitokių mokslinių darbų, aptariančių įrodymus ir įrodinėjimo priemones, tačiau konkrečiai eksperto išvadoms dažniausia būna skiriamas tik trumpas skyrius, kuriame abstrakčiai apžvelgiamos ir lingvistiškai įvertinamos įstatyme įtvirtintos nuostatos.

Atkreiptinas dėmesys, kad būtent ekspertizės vertinimas ir vertinimo kriterijai, į ką pagrinde ir orientuojamas šio darbo objektas, Lietuvos mokslinėje literatūroje taip pat plačiai neaptarinėjami. Užsienio autoriai, kaip pastebima atliekant šaltinių analizę, daug išsamiau nagrinėja su ekspertize civiliniame procese susijusius klausimus ar sprendžia diskutuotinas problemas, o tai neretai daro palygindami kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų skirtumus, ko pasigendama nagrinėjant lietuviškąją teisinę doktriną. Vieni iš „naujausių“ ir informatyviausių straipsnių, kuriuose kalbama apie teismo ekspertizę ir Lietuvos teismų praktikoje suformuotus teismo ekspertizės vertinimo kriterijus, pasirodė dar 2023 m. – A. Naujalis mokslinė publikacija, nagrinėjanti eksperto išvadą kaip įrodymą civiliniame procese, be to, 2021 m. išleistas dr. Jurgio Bartkaus straipsnis – „Keli pastebėjimai apie eksperto išvados vertinimą Lietuvos civiliniame procese“. Panašaus pobūdžio straipsnį 2005 m. išleido dr. Rolandas Krikščiūnas kartu su doc. dr. Janina Juškevičiūte, tad akivaizdu, kad straipsnyje pateikiama informacija gerokai atsilieka nuo nūdienos teismų praktikos ir aktualijų. Remiantis šiuo lietuviškųjų šaltinių trūkumo aspektu, aktualu tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektais išanalizuoti nuolat besiformuojančią kasacinio teismo praktiką ir atskleisti besikuriančią eksperto išvados vertinimo specifiką Lietuvos civiliniame procese, be kita ko, palyginant ir bendrosios bei kontinentinės teisės tradicijų sistemas, kiek tai susiję su teismo ekspertais ir ekspertize.

Magistro darbų, autorės žiniomis, tokia tema per pastaruosius metus nebuvo. Teismo ekspertą ir privatų ekspertą lyginančių straipsnių ar darbų, parašytų per praėjusius kelerius metus taip pat nėra. Taip pat pastebima, kad daugiausia magistro darbų, liečiančių teismo ekspertų temą, rašomi baudžiamosios teisės klausimais, tad laikytina, kad šio darbo tyrimas – originalus.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame darbe naudoti ir analizuoti šaltiniai gali būti suskirstomi į kelias grupes: teisės norminiai aktai, specialioji literatūra ir teismų praktika. Kalbant apie

norminius šaltinius, daugiausia buvo remtasi Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymu, taip pat Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu ir kitais, tiek Lietuvos, tiek ir užsienio valstybių norminiais teisės aktais, įtvirtinančiais nuostatas, reglamentuojančias teismo ir privataus eksperto procesinį statusą bei tokių ekspertų išvadas kaip įrodymą civiliniame procese. Konkretiems teiginiams pagrįsti ar suformuluoti panaudoti ir tokie teisės norminiai aktai kaip Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas, JAV Federalinės Įrodymų Taisyklės ir kt.

Specialioji literatūra daugiausia aprėpė užsienio autorių mokslinius darbus ir straipsnius. Itin plačiai darbe buvo aptariamos ir teiginiams pagrįsti pritaikytos Marcello Gaboardi idėjos, o būtent jo straipsnis „How Judges Can Think: The Use of Expert’s Knowledge as Proof in Civil Proceedings”. Nagrinėjant bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų skirtumus ekspertizės vertinimo kontekste buvo remiamasi tokiais straipsniais kaip: David L. Faigman „The Daubert Revolution and the Birth of Modernity: Managing Scientific Evidence in the Age of Science“, National Research Council „Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward“ ir kt. Be visa to, plačiai buvo naudojama specialioji kontinentinės teisės tradicijų valstybių teisės mokslininkų specialioji literatūra apie eksperto išvadų vertinimą konkrečių šalių civilinio proceso kodeksuose.

Didžiausias dėmesys magistro darbe buvo skiriamas Lietuvos ir užsienio teismų praktikai, kurioje labiausiai ir atsispindi teismo ekspertizės išvadai taikomi vertinimo kriterijai. Lietuvos mastu remtasi išimtinai tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuota praktika, o vertinant užsienio teismų praktiką daugiausia analizuoti JAV teismų sprendimai tokiose bylose kaip *Frye v. United States*, *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc* ir kt.

1. EKSPERTO IŠVADA IR JOS REIKŠMĖ CIVILINIAME PROCESSE

1.1. Eksperto išvados atirbojimas nuo kitų įrodinėjimo priemonių

Lietuvos civiliniame procese

Vienas iš svarbiausių civilinio proceso metu vykstančių etapų yra įrodinėjimas. Pastarasis apima visą civilinio proceso teisės doktrinoje minimą ir leistiną įrodymų visetą, kadangi kvestionuojamos situacijos atkūrimas yra esminė sąlyga tinkamam bylos išnagrinėjimui, o kartu ir faktinių aplinkybių, objektyviai patvirtinančių ieškovo reikalavimus, nustatymui. „Įrodinėjimą civiliniame procese galima apibrėžti kaip pažintinę procesinę byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo veiklą, kai reikšmingoms bylai faktinėms aplinkybėms nustatyti renkami, tiriami ir vertinami įrodymai siekiant tinkamai išnagrinėti bylą” (Laužikas *et. al.*, 2003, p. 417).

Lietuvos civiliniame procese įrodinėjimo struktūra, yra sudaryta iš šešių pagrindinių sudedamųjų dalių: faktų nurodymo, įrodymų nurodymo, įrodymų pateikimo, įrodymų rinkimo, įrodymų tyrimo ir įrodymų vertinimo. Įrodinėjimo priemones detalčiai reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002) (toliau – CPK) XIII skyrius, kuriame pateikiamos įrodymus ir įrodinėjimą reglamentuojančios nuostatos. Atsižvelgiant į minėtame įstatyme pateiktas įrodinėjimo priemonių kategorijas, galima išskirti šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimus bei liudytojų parodymus, kurie kartu patenka į žodinių įrodymų sampratą, taip pat rašytinius įrodymus, daiktinius įrodymus, apžiūros protokolą, eksperto išvadą ir kitus įrodymus – nuotraukas, vaizdo ir garso įrašus. Pagal esantį grupavimą galima daryti išvadą, kad tiek žodiniai, tiek rašytiniai įrodymai apima daugybę kitų smulkesnės kategorijos įrodymų, tad gali kilti klausimas: kuo eksperto išvada išsiskiria iš kitų įrodinėjimo priemonių, jei teisės aktuose funkcionuoja ir yra išskirta kaip savarankiška įrodinėjimo priemonė, nors teoriškai patenka į rašytinių įrodymų grupę?

Siekiant rasti atsakymą į iškeltą klausimą, reikia pradėti nuo svarbiausių sudedamųjų dalių – eksperto bei pačios ekspertizės. Kalbant apie ekspertizę ir teismo ekspertą Lietuvos civiliniame procese bei remiantis CPK 212 straipsniu, ekspertizės atlikimo ir eksperto skyrimą lemia interesas išsiaiškinti nagrinėjant bylą kylančius klausimus, reikalaujančius specialių mokslo, medicinos, meno, technikos ar amato žinių.

Visų pirma, ekspertas turi specifinį teisinį statusą. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatyme (Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, 2002) (toliau – TEĮ) ekspertu pripažįstamas asmuo, turintis teismo eksperto kvalifikaciją ir įrašytas į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą (TEĮ 3 straipsnis). Tiek remiantis TEĮ, tiek ir Lietuvos Respublikos teismo ekspertų profesinės veiklos etikos kodeksu (Lietuvos Respublikos teismo ekspertų profesinės veiklos etikos kodeksas, 2014), teismo ekspertai savo darbą atlieka laikydamiesi nepriklausomumo, profesionalumo, skaidrumo, sąžiningumo, nešališkumo, konfidencialumo, teisingumo, tyrimo išsamumo bei pagarbos teisės aktams ir asmenų teisėms principų. Šių principų gausą užtikrina teismo ekspertų autoritetą, jų atliekamų tyrimų autentiškumą ir nepriklausomumą.

Be kita ko, teismo ekspertas, kaip ir bet kuris kitas proceso dalyvis, turi savo teises ir pareigas, jis gali nusišalinti arba būti nušalintas, kai egzistuoja CPK 67 straipsnio sąlygos, į kurią kartu patenka ir CPK 65 straipsnio 1 dalies 1-5 punktuose, egzistuojančios priežastys. Elementariausia iš eksperto pareigų, tačiau geriausiai iliustruojanti visą eksperto veiklos pobūdį yra ta, kad paskirtas ekspertu asmuo teismo šaukiamas privalo atvykti ir duoti objektyvią išvadą jam pateiktais klausimais (CPK 214 straipsnio 1 dalis). Įgyvendindamas šią pareigą, ekspertas turi teisę susipažinti su bylos medžiaga, dalyvauti, kai teismas nagrinėja bylą, pateikti šalims, tretiesiems asmenims ar liudytojams klausimų, prašyti teismą pateikti jam papildomą medžiagą, jeigu tai reikalinga išvadai duoti (CPK 214 straipsnio 2 dalis). Tačiau svarbiausia, kad ekspertui suteikiama teisė atsisakyti duoti išvadą, jeigu jis mano, kad pateikta jam medžiaga yra nepakankama išvadai duoti arba kad jam pateiktas klausimas viršija jo kvalifikaciją ar kompetenciją (CPK 214 straipsnio 3 dalis). Žinoma, sakyti, kad būtent paskutinė minėta teisė yra svarbiausia, yra labai subjektyvu, tačiau verta atsižvelgti į tai, kad nesant tokios galimybės teismo ekspertų išvados būtų labai neišsamios, tam tikrais atvejais net surašomos tik tam, nes to reikalauja teismas. Galų gale, jos neturėtų reikšmės arba būtų atliktos nekompetentingai ir paprasčiausiai užvilktų teismo procesą bei pažeistų kitus civilinio proceso principus. Teismo ekspertizės įstatymas pateikia ir daugiau teismo eksperto teisių ir pareigų, kurios visos „atsimuša“ į eksperto nepriklausomumą ir atsakomybę atliekant teismo jam pavestą užduotį. Konkrečiai Teismo ekspertizės įstatymo 16 straipsnis reglamentuoja, kad negali būti daromas joks išorinis poveikis iš aplinkos, apskritai – tai yra draudžiama. Be to, tame pačiame straipsnyje numatoma, kad surašant išvadą remiamasi tik savo žiniomis ir gautų tyrimų rezultatais. Siekiant išvengti manipuliacijos procesu, teismo ekspertui yra numatyta ir atsakomybė už pareigų nevykdymą. Už neatvykimą į teismo posėdį ar atsisakymą pateikti

teismo išvadą dėl nesvarbių priežasčių taikoma bauda, o už melagingą išvadą gresia net baudžiamoji atsakomybė (CPK 215 straipsnis). Taigi, Lietuvos civiliniame procese teismo ekspertui, ypač svarbus nepriklausomumo aspektas – tinkama kvalifikacija ir patekimas į teismo ekspertų sąrašus tampa niekinis, kai teismo ekspertas pasiduoda išoriniam spaudimui ir neįtelpa į skaidrumo bei nešališkumo rėmus.

Verta paminėti, kad prireikus gali būti skiriami keli ekspertai ar ekspertų komisija (CPK 212 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), pasisakydamas dėl kelių ekspertų, kurie rengia bendrą ekspertizės aktą, yra konstatavęs, kad tais atvejais, kai sprendžiant eksperto skyrimo klausimą civilinėje byloje ginčo šalys nesutaria dėl eksperto kandidatūros ir (ar) siūlo savo ekspertų kandidatūras, nepritardamos priešingos šalies siūlomo (-ų) eksperto (-ų) kandidatūrai (-oms), teismas, esant galimybei (yra kitų atitinkamos kvalifikacijos į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą įrašytų ekspertų, galinčių atlikti tokio tipo ekspertizę, kt.), turi ieškoti būdų užtikrinti šalių lygiateisiškumą: ekspertizę atlikti pavesti ne vienos iš šalių pasiūlytam (-iems), o teismo iniciatyva parinktam (-iems) ekspertui (-ams), arba ekspertizę atlikti pavesti abiejų šalių pasiūlytiems ekspertams bendrai, arba ekspertizę atlikti pavesti grupei ekspertų, įtraukiant į tokią grupę po vieną abiejų šalių pasiūlytą ekspertą, o vienu iš grupės narių paskirti teismo iniciatyva parinktą ekspertą ir pan. (LAT 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87-969/2016, 50 p.). Šis aiškinimas atveria daugybę kelių į ekspertų grupės ar ekspertų komisijos tinkamą suformavimą taip, kad nebūtų pažeistas nei šalių lygiateisiškumo principas, nei būtų pakenkta teismo autoritetui.

Iš esmės, įvertinus tai, kas išdėstyta anksčiau, galima daryti prielaidą, jog teismo ekspertas yra tam tikrų specialių žinių turintis ir (ar) dirbantis ekspertizės įstaigoje asmuo, be kurio, akivaizdu, teismo ekspertizės išvada nebūtų gaunama. Be to, teismo ekspertas yra civilinio proceso dalyvis, atitinkantis jam keliamus kvalifikacinius reikalavimus bei turintis reikiamos srities išsilavinimą, ir kuris, vykdydamas teismo nurodymus, naudojasi jam įstatymu suteikiamomis teisėmis ir nepriklausomai bei nešališkai įgyvendina jam priskirtas pareigas. Visą teismo eksperto išvados gavimo procesą pavadinant chorą, teismui diriguojant – teismo ekspertas griežia pagrindiniu smuiku.

Antra, tai yra dvejojimo pobūdžio įrodomoji priemonė. Šioje vietoje labai svarbu pakalbėti apie pačią ekspertizę, kadangi jos skyrimo ir skirstymo į rūšis aspektams neprilygsta nei viena kita įrodinėjimo priemonė. Ne be priežasties teismas neseniai buvo pavadintas dirigentu – „tik teismas gali skirti ekspertizę, tačiau visais atvejais būtina atsižvelgti į byloje dalyvaujančių asmenų nuomonę“ (Laužikas *et. al.*, 2003, p. 496).

Specialias žinias turinčio asmens tyrimas, atliktas ne pagal teismo ar teisėjo nutartį civilinėje byloje arba ne pagal antstolio patvarkymą vykdomojoje byloje, nepaisant jo išvados tiriamojo mokslinio pobūdžio, negali būti laikomas eksperto išvada CPK 177 straipsnio 2 dalies, 212 straipsnio, 681 straipsnio 1 dalies ir 682 straipsnio prasme (LAT senato teismų praktikos apžvalga, 2004, 7 psl.). Būtent CPK 212 straipsnio 1 dalyje ir teigiama, kad išsiaiškinti nagrinėjant bylą kylančius klausimus, reikalaujančius specialių mokslo, medicinos, meno, technikos ar amato žinių, teismas gali skirti ekspertizę ir, atsižvelgdamas į dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę, paskirti ekspertą arba pavesti atlikti ekspertizę kompetentingai ekspertizės įstaigai. Taigi, nesvarbu, kad ekspertas atitinka visus kvalifikacinius reikalavimus, o jo atliktas tyrimas neturi priekaištų nei turiniu, nei forma – jei civilinio proceso metu ekspertizė paskirta ne teismo ar teisėjo nutartimi, tokiu atveju, tai bus tik paprasčiausias rašytinis įrodymas, o ne eksperto išvada.

Visgi, lietuviškajame civiliniame procese galima aptikti ne tik teismo ekspertizės išvadą, bet ir kitą ekspertizės rūšį – privataus eksperto išvadą. Dėl šios priežasties ekspertizę galima vadinti dvejopo pobūdžio įrodinėjimo priemone. Privatūs ekspertai yra asmenys, turintys teismo eksperto kvalifikaciją, įrašyti į teismo ekspertų sąrašą (su tam tikromis išimtimis, numatytomis įstatyme), bet nedirbantys teismo ekspertizės įstaigoje. Tokių ekspertų veikla gali būti vykdoma Lietuvos Respublikoje steigiant juridinius asmenis ar jų filialus, kitose užsienio valstybėse įsteigtų juridinių asmenų ar kitų organizacijų filialus (TEĮ 20 straipsnis).

Teismo ekspertizė privalomai skiriama tik teisėjo nutartimi, o privatūs ekspertai išvadas teikia arba teismo ar teisėjo pavedimu, arba šalių iniciatyva – sutartiniais pagrindais proceso šalis gali kviesti privatų teismo ekspertą konsultantu (TEĮ 21 straipsnio 2 dalis). Bet pagrindinis skirtumas, visgi, yra ne tas. LAT, pažymėdamas pagrindinį skirtumą tarp specialisto ir eksperto išvados, vienoje iš savo bylų yra pasisakęs, kad teismo nagrinėjimo metu kaip įrodymai gali būti naudojami ir rašytiniai aktai, kurie pagal savo prigimtį yra ekspertinio pobūdžio – gaunami atlikus tam reikalingus tyrimus ir pritaikius specialias žinias. Tačiau jeigu toks tyrimas buvo atliktas ne pagal teismo ar teisėjo nutartį civilinėje byloje, tai, nepaisant jo tiriamojo–mokslinio pobūdžio, gauta išvada laikoma ne ekspertiniu aktu, o rašytiniu įrodymu, kuriame yra žinių apie reikšmės bylai turinčias aplinkybes (LAT 2011 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2011). Konsultacijos pagrindu atliktų tyrimų rezultatai, užfiksuoti rašytiniame dokumente – konsultacinėje išvadoje, neturi teismo ekspertizės akto statuso (TEĮ 21 straipsnio 2

dalis). Taigi, privataus eksperto išvada neturi tokios pat teisinės galios kaip teismo eksperto išvada.

Apibendrinus dvejopą ekspertizės pobūdį, galima padaryti išvadą, kad tarp teismo eksperto išvados ir privataus eksperto išvados susiklosto akivaizdi hierarchija įrodymų vertinimo kontekste, aukštesnę poziciją užleidžiant teismo eksperto išvada. Privataus eksperto išvada net nėra prilyginama ekspertizės statusą turinčiam įrodymui, o laikoma paprasčiausiu rašytinio pobūdžio įrodymu.

Paskutinė, tačiau nemažiau svarbi, trečia sudedamoji visos įrodinėjimo priemonės išskirtinumo dalis – teismo ekspertizei keliami struktūriniai bei formos reikalavimai. Šioje vietoje labai nesiplečiant ir neliečiant ekspertizės akto vertinimo kriterijų, kurie bus analizuojami kituose skirsniuose, verta pabrėžti, kad ekspertizės aktas turi įstatyme nustatytus struktūrinius reikalavimus, kurių laikymasis yra privalomas siekiant tokio akto legitimumo. TEĮ 27 straipsnis reglamentuoja ekspertizės metu gautų rezultatų įforminimą ir nurodo, kad ekspertizės aktą sudaro trys pagrindinės dalys – įžanginė, tiriamoji ir išvadų. Teismo ekspertizės akto įžanginėje dalyje nurodoma teismo ekspertizės akto surašymo data ir vieta; nutartis skirti teismo ekspertizę; teismo ekspertizei pateikta medžiaga ir klausimai; teismo eksperto duomenys; teismo ekspertizės pradžios ir pabaigos datos; papildomos medžiagos pareikalavimo ir gavimo data; atliekant teismo ekspertizę dalyvavę asmenys. Teismo ekspertizės akto tiriamojoje dalyje nurodomi: teismo ekspertui ištirti pateikti objektai, jų būklė ir jų apžiūros rezultatai; atlikti tyrimai, jų metu naudoti metodai ir priemonės; gauti rezultatai ir motyvuotas jų įvertinimas. Galiausiai, išvadų dalyje suformuluojami motyvuoti atsakymai į visus pateiktus klausimus (TEĮ 27 straipsnis). Jeigu ekspertizės aktas ir joje suformuluotos išvados, teismo nuomone, yra neaiškos, ne iki galo aiškos ar dviprasmiškos – galima grąžinti išvadą ekspertams papildyti arba paskirti papildomą ekspertizę, kartu paskiriant ir naujus teismo ekspertus bei suformuojant naujus klausimus. Tačiau nepaisant griežtos struktūros, ekspertui keliamų reikalavimų ar teismo eksperto išvados, kaip itin svarbaus įrodymo išaukštinimo – teismas gautą teismo eksperto išvadą visada vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, todėl esant abejonėms, teismas, motyvuotai gali atsisakyti tokią išvadą priimti. Eksperto išvada teismui nėra privaloma.

Taigi, apibendrinant, eksperto išvados atribojimas nuo kitų Lietuvos civiliniame procese aptinkamų įrodinėjimo priemonių galimas pasitelkiant trijų pagrindinių kriterijų visumą. Pirma, atribojimo kriterijumi tampa pats ekspertas – pasitelkiamas niekaip su procesu nesusijęs žmogus, turintis specialių žinių ir atitinkantis kitus reikalavimus, kuris, savo ruožtu tinkamai įgyvendindamas sau priskirtas pareigas, tarsi sukuria naują ir itin

svarbų įrodymą, galintį net nulemti bylos baigtį. Antra, svarbu paminėti, kad teoriškai teismo eksperto išvada yra rašytinis įrodymas, tačiau tinkamai atliktas ir įformintas ekspertizės tyrimo rezultatas turi aukštesnę galią už kitus byloje pateiktus įrodymus. Ir trečia, eksperto išvada išsiskiria kaip dvejopo pobūdžio įrodinėjimo priemonė, kuri, priklausomai nuo to, ar buvo atliekama šalių ar teismo iniciatyva, sukuria hierarchinį vertinimą patikimumo aspektu, kuris mūsų teisinėje visuomenėje yra vis rečiau sutinkamas. Taigi, akivaizdu, jog tam, jog eksperto išvada būtų laikoma leistina ir patikima įrodinėjimo priemone reikia atitikti daugybę teisės aktuose reglamentuotų nuostatų ir nenukrypti nuo įstatymo raidės, kas iš daugelio kitų įrodinėjimo priemonių nėra taip griežtai reikalaujama.

1.2. Eksperto išvada kaip įrodinėjimo priemonė

Lietuvos civiliniame procese sutinkamos teismo ekspertizės išvados, kaip įrodinėjimo priemonės, specifinio reglamentavimo ir vertinimo laikyti atramos tašku Žemei pajudinti nevertėtų. Paprasčiausiai dėl to, kad Lietuvoje egzistuojantis civilinis procesas ir jo reglamentavimas yra susiklostęs sekant paskui kontinentinės teisės tradicijų valstybių teisinę raidą, prasidėjusią dar nuo Romėnų teisės ištakų, tad panašios įstatymų nuostatos eksperto išvadą saisto kone visose žemyninės Europos valstybių teisinėse sistemose. Kontinentinės teisės sistemoje teisėjas iš esmės turi laisvę nustatyti, ar eksperto paskyrimas turi papildomą vertę teismo žinioms, nepriklausomai nuo to, ar šalys prašė skirti ekspertą (Gaboardi, 2017, p. 22).

Nagrinėjant eksperto išvados išskirtinumą kitų civilinio proceso metu naudojamų įrodinėjimo priemonių kontekste, verta į šį klausimą pažiūrėti ir kiek abstrakčiau: kaip bendrosios teisės tradicijų valstybės puoselėja ir traktuoja eksperto išvadą bei kokių papildomų vėjų į šią sritį įneša arbitražas.

Žvelgiant iš istorinės pusės, bendrosios teisės, neretai dar vadinamos anglo-saksų, tradicija susiformavo gerokai vėliau nei kontinentinė, tad nenuostabu, kad tarp šių tradicijų egzistuoja nemažas atotrūkis tiek teisiniame reglamentavime, tiek ir pačioje jurisprudencijoje. Bendrosios teisės tradicijos šaknys glūdi Jungtinės Karalystės teisėje, bet be pastarosios – bendrosios teisės tradicijos branduolys taip pat laikosi ant Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV), Australijos, Naujosios Zelandijos, Kanados, Airijos, Indijos ir daugelio kitų valstybių pečių. Minėtą tradicijų atotrūkį ir skirtumus teisinės sistemos naujovių požiūriu lėmė ne tik vėlesnis tradicijų susiformavimo, atsiradimo laikas,

bet ir tai, kad „dėmesį sutelkdama į specifinių ir konkrečių klausimų sprendimą, Jungtinės Karalystės teisė vystėsi izoliuotai nuo Romos teisės recepcijos žemyne ir nuo pastarajai būdingo kodifikacijos akcentavimo [...] anglų teisė brendo atšiauriai užsisklendusi, iš aukšto žiūrėdama į draugystę su civilinės teisės atstovų rafinuota erudicija” (Glendon *et. al.*, 1993, p. 142). Tad kuo eksperto išvada, kaip įrodinėjimo priemonė, išsiskiria bendrosios teisės tradicijos valstybių teisinėse sistemose?

Vienas iš esminių skirtumų yra eksperto paskyrimas. Kaip jau buvo užsiminta kalbant apie Lietuvos civilinį procesą, ekspertizė kontinentinės teisės valstybėse yra skiriama teismo iniciatyva bei pati eksperto išvada yra vertinama pagal vidinį teismo įsitikinimą. Tai yra daroma dėl labai paprastos priežasties – teisėjas dažnu atveju neturi gebėjimų, o kartu ir kompetencijos, kad galėtų taikyti tas pačias žinias ir metodikas, kurias turi specifinį išsilavinimą tam tikroje mokslo ar technikos srityje turintys asmenys (Gaboardi, 2017, p. 18). Taigi, prie kontinentinės teisės tradicijų priskiriamose valstybėse ekspertizės skyrimas, gautos išvados vertinimas ir priėmimas priklauso nuo teisėjo valios ir įsitikinimų. Priešingai bendrosios teisės valstybėse – didžiausias vaidmuo skiriamas proceso šalims. Šalys savo iniciatyva pasitelkia ekspertus, remiasi jų išvadomis, kurios, atitikusios leistinumo kriterijų, byloje pilnavertiškai yra naudojamos kaip įrodymas. Bendrosios teisės šalyse vieno ar kelių ekspertų dalyvavimas priklauso nuo šalių pasirinkimo: kiekviena šalis iškviečia savo liudytojus ir siekia iš jų gauti informaciją, palankią savo bylai, o kad tai būtų padaryta veiksmingai, šalis dažnai net turi paruošti liudytoją teismo posėdžiui (Damaška, 1975, p. 1090). Vertinga priminti, kad Lietuvos bei kitų kontinentinės teisės tradicijų valstybių teisinėje sistemoje šalių valia pasitelktas ekspertas ir jo atlikto tyrimo metu gauta išvada yra prilyginama rašytiniam įrodymui ir į bendrą eksperto išvados, kaip įrodinėjimo priemonės kategoriją, jau nepatenka. Priežastis viso to paprasta – tinkamas ir teisėtas eksperto išvados, kaip nešališko ir nepriklausomo dokumento, įvertinimas nagrinėjant bylą.

Drąsu teigti, kad pats eksperto vaidmuo bendrosios teisės valstybėse, atsižvelgiant į ekspertų paskyrimą, taip pat neturi tokio didelio autoriteto kaip kontinentinės teisės valstybėse. Kai kurie autoriai tokį priklausomumą nuo konkrečios bylos šalies vertina itin kritiškai ir teigia, kad beveik visada galima rasti kokį nors ekspertą, kuris patvirtintų bet kokią tikėtiną (ir daugelį neįtikėtinų) ekspertinę nuomonę; jei ne kas kita, draugiškas ekspertas gali pakenkti bet kuriam ekspertui, liudijančiam priešingos pusės naudai (Gross, 1991, p.1130). Akivaizdu, kad tokia teisinė sistema, suteikianti šalims teisę beveik nevaržomai kviesti ekspertus, o jų išvadas teikti kaip tinkamus (leistinus) įrodymus, gali greitai virsti klampia terpe manipuliavimui procesu.

Be to, nesunku pastebėti ir skirtingą eksperto sąvokos naudojimą, kuomet bendrosios teisės tradicijų valstybėse jis dažniau minimas kaip “ekspertas liudytojas”. Eksperto liudytojo samprata bendrosios teisės tradicijų valstybėse, ypač JAV, naudojama apibūdinti ekspertus, paskirtus proceso šalių, kadangi tokių ekspertų tikslai ir teisiniai siekiai nuo teismo paskirto eksperto skiriasi. Autorius ir italų teisės profesorius Marcello Gaboardi šiuo klausimu išgrynina pagrindinius skirtumus ir pažeria daugybę kritikos, teigdamas, jog paskirtas ekspertas atrodo patikimesnis nei ekspertas liudytojas, o to priežastis paprasta: paskirtas ekspertas yra apibūdinamas kaip padedantis teisėjui mokslinėmis žiniomis. Toks patikimumas priklauso nuo to, kad paskirtas ekspertas turi tą patį tikslą kaip ir teisėjas (Gaboardi, 2017, p. 27). Tad šioje vietoje galima tik subjektyviai pasvarstyti, ar bendrosios teisės valstybių puoselėjama teisės tradicija iš tiesų yra sektinas pavyzdys siekiant užtikrinti nepriklausomą ir nešališką civilinės bylos sprendimo priėmimą.

Kaip alternatyva civilinių ginčų nagrinėjimui teisme, teisinėje visuomenėje veikia arbitražas. Lietuvoje vartojama ir kone lengviausiai suprantama arbitražo sąvoka pateikiama Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo (Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas, 1996) (toliau – KAI) 3 straipsnio 10 dalyje – tai komercinio ginčo sprendimo būdas, kai fiziniai ar juridiniai asmenys, remdamiesi savo susitarimu, tarpusavio ginčui spręsti kreipiasi ar įsipareigoja kreiptis ne į teismą, o į savo susitarimu arba šio įstatymo nustatyta tvarka paskirtą arbitrą (arbitrus) (nesvarbu, ar arbitražo procesą organizuoja nuolatinė arbitražo institucija (institucinis arbitražas), ar vyksta *ad hoc* arbitražas), kuris (kurie) priima arbitražo teismo sprendimą, privalomą ginčo šalims. Plačiau paaiškinant sąvokoje minėtus teisinius terminus, akcentuotina, jog arbitražas gali būti dviejų formų: institucinis, kai šalys susitaria dėl arbitražo, administruojamo arbitražo institucijos, ir *ad hoc* – kada šalys susitaria dėl arbitražo, nepaskiriant administruojančios institucijos (KAI 3 straipsnio 1 ir 9 punktai). Iš esmės, arbitražo procese dalyvauja keturi pagrindiniai dalyviai: šalys, arbitras, šalių advokatai ir ekspertai (Secco *et al.*, 2022, p. 5).

Įrodinėjimo priemonės, naudojamos arbitraže, nepasižymi itin dideliais skirtumais nuo įrodinėjimo priemonių, sutinkamų civiliniame procese teisme. Tai gali būti rašytiniai įrodymai, liudytojų parodymai, daikto apžiūra, eksperto išvada bei kiti įrodymai, tokie kaip vaizdo ar garso įrašai. Tačiau nors įrodinėjimo priemonės praktiškai nesiskiria, kalbant apie ekspertizę, arbitražo procese ji pasitelkiama kur kas dažniau nei civilinio proceso teisme metu, kadangi pagal susiklosčiusią arbitražo praktiką, šioji neretai naudojama net teisės klausimams išnarplioti (Mikelėnas *et al.*, 2016, p. 126).

Didelis kiekis skirtingų arbitražo institucijų skirtingose pasaulio valstybėse lemia ir gausų arbitražo taisyklių kodifikavimą. Tačiau, nei *ad hoc*, nei institucinės taisyklės, nei nacionaliniai teisės aktai nesuteikia daug gairių dėl ekspertinių įrodymų rinkimo. Šių taisyklių turinį galima apibendrinti taip: jos visos leidžia rinkti įrodymus tiek šalių paskirtais, tiek tribunolo paskirtais ekspertais, tačiau palieka tribunolui ir šalims nuspręsti, kuriuo ekspertinių įrodymų rinkimo metodu remtis ir kaip turi būti vykdomas įrodymų rinkimas pasirinktu metodu (Schmidt-Ahrendts, 2012, p. 654).

Eksperto išvados, kaip įrodinėjimo priemonės, yra itin naudingos arbitražo procese, kada nagrinėjamam ginčui išspręsti reikalingos specialiosios žinios, kurių, dažnu atveju, arbitras gali ir neturėti. Tačiau nebūtinai. Esti ir tokių situacijų, kai šalys, formuodamos arbitražo sudėtį, gali pasirinkti arbitrą, kuris būtų ekspertas, tačiau ekspertai, kurie veikia kaip arbitrai, turėtų elgtis taip pat, kaip ir arbitrai, kurie nėra ekspertai ir priimti arbitražo sprendimą (Schafer, Wilson, 2009, p. 23-42). Šioje vietoje pastebimas arbitražo pranašumas, kai šalys pačios gali pasirinkti arbitrą, turintį ekspertinių žinių. Nors kai kuriuose teisės aktuose pabrėžiama, kad visgi geriausia yra pradėti nuo prielaidos, jog ekspertų neprireiks, o nuo tokios prezumpcijos vertėtų nukrypti tik kai eksperto žinias tikrai reikalinga panaudoti siekiant informuoti teismą svarbiausiais su byla susijusiais klausimais (ICC, 2018, 62 straipsnis).

Bet vėlgi, pagal bendrą praktiką ir teisės aktus, reglamentuojančius arbitražą, ekspertai gali būti paskirti arba paties arbitražo teismo, arba arbitražo šalių iniciatyva (Gaillard, Savage, 1999, p. 703). Visgi, kaip ir teisme, taip ir arbitraže bendrosios ir kontinentinės teisės valstybės yra linkusios skirtingai skirti ekspertus. Pirmuoju atveju, šalys yra linkusios prie rungimosi požiūrio, kai šalys, dedikuodamos savo ekspertus, nepaiso galimai kilsiančio abejotino neutralumo, o štai antruoju atveju ekspertų skyrimas priklauso nuo arbitražo teismo valios, tam, kad būtų pasiektas maksimalus nešališkumas (Detotto *et al.*, 2024, 926–927).

Išeitis išvengti palankumo kuriai nors šaliai, be visa ko, gali būti ir ekspertų komandos sudarymas. Tokiu atveju, ekspertų komanda veikia tiek pagal šalių, tiek pagal arbitražo teismo pavedimą, o kartu pašalinama galima rizika, kad šalių skiriami ekspertai pateiks šališkas išvadas, praleidžiant reikšmingus klausimus tinkamai arbitražo bylos baigčiai (Schmidt-Ahrendts, 2012, p. 658). Kai kurie autoriai net laikosi nuomonė, kad tarptautiniame arbitraže stengiantis sumažinti atotrūkį tarp dviejų didžiųjų teisės sistemų, šalies paskirto eksperto vaidmuo buvo palaipsniui suderintas, kad jis labiau atitiktų arbitražo teismo paskirto eksperto vaidmenį (De Berti, 2014, p. 57).

Analizuojant skirtingus teisės aktus, galima įžvelgti skirtingų praktikų. Pavyzdžiui, 1985 m. Jungtinių Tautų Tarptautinės Prekybos Teisės Komisijos (toliau – UNCITRAL) pavyzdiniame įstatyme labiau laikomasi kontinentinės teisės požiūrio, kad kai šalys nesusitaria kitaip, ekspertas yra skiriamas arbitražo teismo (UNCITRAL, 2006, 26 straipsnis). Nagrinėjant Stokholmo arbitražo (SCC) taisykles (*angl. SCC Arbitration Rules*) išskiriama, kad arbitražo teismas gali pavesti šalims nurodyti jų skiriamus ekspertus bei išskirtinai šalims yra suteikiama galimybė apklausti arbitražo teismo paskirtą ekspertą (*Arbitration Rules of the SCC Arbitration Institute*, 2023, 33 ir 34 straipsniai). Tarptautinės advokatų asociacijos (*angl. International Bar Association – IBA*) įrodymų rinkimo taisyklėse tarptautiniame arbitraže, atskirai reglamentuojami tiek šalių, tiek arbitražo paskiriami ekspertai bei jų veikla (*IBA Rules*, 2020, 5, 6 straipsniai). Lietuvos mastu, pagal KAI 36 straipsnio 3 dalies 1 punktą, nesant kitokio šalies susitarimo, teismas išvadoms, konkrečiais arbitražo teismo pateiktais klausimais, suformuluoti gali paskirti ekspertą.

Pastebima, kad tiek KAI, tiek kiti arbitražo teisės šaltiniai neretai savo nuostatų formuluočiais tarsi suponuoja arbitražo teismo iniciatyvos teisę paskirti ekspertą. Bet ne visi autoriai linkę su tuo sutikti, teisingame normos aiškinime pabrėždami šalių valios svarbą ir ekspertizės paskyrimą išskirtinai esant tik šalių prašymui (Mikelėnas *et. al.*, 2016, p. 128). Vis dėlto, matyti, kad arbitraže šalių valia turi didžiulę reikšmę ir kliaujamasi ne tik arbitražo teismo valia. Svarbu paminėti, kad tarptautiniame arbitraže arbitrų skiriami ekspertai yra gana retas reiškinys, kadangi arbitražo procesas yra finansuojamas pačių šalių, o ir šalių susitartos arbitražo bylos nagrinėjimo taisyklės yra privalomos arbitrams. Arbitras greičiausiai tik itin retu atveju ryžtųsi paskirti ekspertą savo iniciatyva, kadangi nėra detalių taisyklių, kaip šalys turėtų būti priverstos atlyginti išlaidas už nepageidaujamą, bet būtent arbitro iniciatyva paskirtą ekspertą.

Apibendrinus, šalių paskirti ekspertai vis dar dažnai laikomi tarsi samdomais ginklais (Schmidt-Ahrendts, 2012, p. 656), o teismo ir arbitražo teismo skiriami ekspertai pasižymi nešališkumu ir išsamesniu ginčo metu kilusių klausimų ištyrimu, nesukuriant palankesnės situacijos nei vienai iš ginčo šalių.

2. TEISMO EKSPERTIZĖS AKTO VERTINIMAS

2.1. Teismo ekspertizės išvados vertinimas bendrosios teisės tradicijų šalyse

Kaip jau buvo aptarta anksčiau, bendrosios teisės tradicijų besilaikančiose šalyse, ekspertas gali būti skiriamas tiek proceso šalių, tiek ir paties teismo iniciatyva. Kartu su tokiu dvejopu ekspertų skyrimo pobūdžiu atsiranda minėtų ekspertų išvadų patikimumo ir tinkamo vertinimo problemos. Pagrindinės iš jų liečia leistinumo kriterijų, kuris savo turiniu atspindi eksperto išvados vertinimo kriterijus ir taip persidengia.

Tarp bendrosios teisės tradicijų valstybių teisinių sistemų, ekspertizės išvados vertinimui negalėtume rasti vieno bendro vertinimo kriterijų sąrašo. Kiekviena iš valstybių turi savitus leistinumo, patikimumo ar priimtinum kriterijus, kurie ir suteikia unikalumo kiekvienai iš jurisprudencijų. Jungtinėje Karalystėje bendriausia prasme yra numatyta, kad ekspertiniai įrodymai turi būti apriboti tik tuo, kas yra pagrįstai būtina bylai išspręsti (Civil Procedure Rules, Art. 35.1). Kanadoje svarbiu veiksniu vertinant įrodymų naudą yra jų patikimumas, įskaitant: i) kiek mokslinės teorijos, kuriomis jie grindžiami, yra pripažintos atitinkamoje mokslo bendruomenėje; ii) galimas klaidų, susijusių su moksliniais metodais, kuriais remiamasi, dažnumas ir pobūdis; ir iii) ar moksliniai metodai arba teorijos buvo išbandytos taikant mokslinį metodą (Bubela, 2004, p. 858). Indijos teisinėje sistemoje vertinimo kriterijai daugiausia formuojami baudžiamosios teisės šakoje, tačiau ekspertizės išvados, ypač kalbant apie DNR testus, neretai naudojamos ir civilinėse bylose, o jų vertinimo kriterijai išlieka tokie patys: skaidrumas, patikimumas ir tikslumas (Kumari, 2020, p. 770,774).

Visgi, labiausiai intriguojanti eksperto išvados kaip įrodymo vertinimo kriterijų istorinė raida yra susiklosčiusi JAV, todėl ją verta išanalizuoti nuodugniau. Teisės ekspertai netgi teigia, kad kalbant apie ekspertinių įrodymų kontrolę, šioji bendrosios teisės sistemose yra suderinta su JAV Aukščiausiojo teismo doktrina (Gaboardi, 2017, p. 24).

Įrodymų vertinimo ir kontrolės pagrindai JAV buvo suformuoti dar 1923 m. įvykusioje byloje *Frye v. United States*. *Frye* byla buvo susijusi su žmogžudystės procesu, kuriame kaltinamasis bandė įrodyti savo nekaltumą pateikdamas melo detektoriaus testą, matuojantį sistolinį kraujospūdį (National Research Council, 2009, p. 88). Ir nors ši byla yra baudžiamoji bei *Frye* standartas plačiau buvo taikomas baudžiamosioms byloms ir ilgą

laika civilinės teisės srityje nebuvo taikomas, vėliau joje suformuoti teiginiai buvo pradėti naudoti ir civiliniame procese (Giannelli, 1993, p. 111).

Frye testas nustatė bendrą mokslinių įrodymų priėmimo testą, pagal kurį buvo sprendžiama, ar apskritai tokiu įrodymu bus leidžiama remtis byloje (*Frye v. United States*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)). Pagal „priimtino testą“ (angl. *general acceptance test*), ekspertiniai įrodymai galėjo būti naudojami prisiekusiųjų sprendimui priimti, kai jie buvo laikomi mokslo dėsnių taikymu, kurie buvo plačiai priimti didelės dalies mokslinės bendruomenės (Gaboardi, 2017, p. 24). Mokslinei bendruomenei buvo suteiktas naujas „vartų saugotojo“ (angl. *gatekeeper*) vaidmuo, siekiant išlaikyti pseudo-mokslą už teisminio proceso ribų.

Nors *Frye* sustiprino mokslinių (ekspertinių) įrodymų svarbą, klaidinga būtų atmesti faktiškai ir teisiškai išsamų eksperto liudijimą kaip mokslinį įrodymą vien dėl to, kad jo išvados nėra pripažintos šiuolaikinės mokslinės bendruomenės kaip galiojančios (Gaboardi, 2017, p. 24). Įvertinus *Frye* standartą, ir jame išreikštą leistinumą kriterijų, galima teigti, kad šis standartas savo esme buvo nelankstus, tad įmanoma nuspėti, kad nuolat tobulėjant teisinei sistemai ir teisinėms situacijoms sudėtingėjant, ateityje laukė permainos.

1975 m., praėjus daugiau nei pusei amžiaus po sprendimo *Frye* byloje, buvo paskelbtos Federalinės įrodymų taisyklės, kuriomis iki šiol vadovaujamosi nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas federaliniuose teismuose (National Research Council, 2009, p. 89). Taisyklėse konkrečiai buvo suformuota nuostata, kad jei mokslinės, techninės ar kitos specializuotos žinios padės faktų nustatytojui suprasti įrodymus ar nustatyti svarbų faktą, liudytojas, turintis eksperto kvalifikaciją dėl savo žinių, įgūdžių, patirties, mokymų ar išsilavinimo, gali duoti parodymus pateikdamas nuomonę ar kita forma (Federal Rules of Evidence, 1975, Art. 702).

Ši 702 Federalinių įstatymų taisyklė bėgant laikui vis kito, tačiau šiuo metu galiojanti Federalinių įrodymų taisyklių redakcija jau yra konkretesnė. Joje nustatyta, kad liudytojas, turintis eksperto kvalifikaciją dėl savo žinių, įgūdžių, patirties, mokymų ar išsilavinimo, gali duoti parodymus pateikdamas nuomonę ar kita forma, jei: (a) eksperto mokslinės, techninės ar kitos specializuotos žinios padės faktų nustatytojui suprasti įrodymus ar nustatyti svarbų faktą; (b) parodymai grindžiami pakankamais faktais ar duomenimis; (c) parodymai yra pagrįsti patikimais principais ir metodais; ir (d) ekspertas patikimai pritaikė šiuos principus ir metodus nagrinėjamos bylos faktams (Federal Rules of Evidence, 2020,

Art. 702). Ši Federalinių įstatymų taisyklė išplėtė išvados vertinimo ribas neapsiribodama vien tik mokslinės bendruomenės įtaka, bet kartu pažymint ir paties eksperto turimų žinių ir gebėjimų jas pritaikyti svarbą išvados kokybei.

Visgi, 1993 m. įvykusi byla *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc.* ir joje priimtas sprendimas sukėlė didžiausią perversmą eksperto išvadų vertinime. Trumpai apžvelgiant faktines bylos aplinkybes, *Daubert* buvo civilinė byla, kurią dar 1989 m. iškėlė du nepilnamečiai vaikai ir jų tėvai, teigdami, kad vaikai turėjo rimtų įgimtų defektų, nes jų motinos nėštumo laikotarpiu vartojo atsakovės farmacijos bendrovės parduodamą receptinį vaistą Bendectin (National Research Council, 2009, p. 90). Priešinga bylos šalis, pasitelkusi ekspertą pateikė išvadą, kurioje buvo nurodyta, kad nėra jokio mokslinio įrodymo, kad minėti vaistai galėtų sukelti apsigimimus. Šioje byloje buvo suformuotas antrasis – *Daubert* standartas.

Kiek anksčiau aptarta 702 Federalinių įrodymų taisyklė, reglamentuojanti ekspertinius įrodymus, nebuvo paminėta atsitiktinai – ji buvo pagrindinis *Daubert* bylos sprendimo dėmesio objektas (Faigman, 2013, p. 897). *Daubert* standartas lėmė penkių kriterijų suformavimą, kuris suteikė diskrecijos teisę teismui spręsti dėl eksperto išvados leistinumo: a) ar tyrimo būdas ar įrodinėjama teorija gali būti ir ar buvo patikrinta; b) ar metodologija / teorija buvo publikuota ir recenzuota; c) kokia yra žinoma ar potenciali klaidos tikimybė; d) ar egzistuoja ir yra palaikomi taikomo metodo ar būdo standartai, kurių pagalba kontroliuojamas jų taikymas ar veikimas; e) ar metodologija / teorija yra plačiai pripažįstama aktualioje mokslininkų bendruomenėje (*Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc.*, 1993). Vertinant šiuos kriterijus galima daryti prielaidą, kad leistinumas savo turiniu persidengia su vertinimo kriterijais.

Svarbu, kad *Daubert* standartas aiškiai nurodė, kad jo paminėti veiksniai yra pavyzdiniai, o ne išsamūs (Mueller, 2018, p. 5). Dėl šios priežasties neretai pasitaiko ir situacijų, kai skirtingi teismai, vertindami siūlomos mokslinės metodikos priimtinumą, akcentuoja skirtingus standartų aiškinimus (Jensen, 2003, p. 1616).

Po to, kas dabar žinoma kaip „*Daubert* trilogija” (angl. *The Daubert trilogy*), 2000 m. 702 Federalinių įrodymų taisyklė buvo modifikuota taip, kad geriau atspindėtų *Daubert* standartą (Faigman, 2013, p. 897-898). *Daubert* trilogiją sudaro trys bylos: jau minėtoji *Daubert* byla, 1997 m. vykusio *General Electric Co. v. Joiner* byla ir 1999 m. *Kumho Tire Co. v. Carmichael* byla. Ši trilogija svarbi tuo, kad *Daubert*, ypač išplėstas *Joiner* ir *Kumho Tire* sprendimais, tapo gerokai išsamesnis ir aprėpiantis daugiau aspektų nei *Frye* kada nors

buvo: skirtingai nei *Daubert*, *Frye* buvo taikomas tik naujiems moksliniams įrodymams; skirtingai nei *Joiner*, *Frye* paprastai buvo taikomas tik bendrajai metodologijai, o ne argumentacijai; skirtingai nei *Kumho Tire*, *Frye* nebuvo taikomas nemoksliniams įrodymams (Bernstein, Jackson, 2004, p. 6).

Taigi, priešingai negu *Frye* standartas, kuris nustato vieną leistinumą kriterijų, *Daubert* standartas, o kartu ir visa *Daubert* trilogija, pateikia jų visą šūsnį. Net yra teigiama, kad jei *Daubert* standartas sukėlė revoliuciją, tai *Frye* standartas atstovauja senąjį režimą (Faigman, 2013, p. 898). Be to, išryškėja skirtumas ir kalbant apie „vartų saugotoją“ (*angl. gatekeeper*) vaidmenį: *Frye* byloje jis buvo patikėtas mokslinei bendruomenei, kai *Daubert* įtvirtino teismo perspektyvos viršenybę.

Nagrinėjant teisinius šaltinius, nesunku rasti pavyzdžių, kai minėti standartai plačiai naudojami ir kitose bendrosios teisės sistemos valstybėse. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės teismuose ne kartą buvo cituotas tiek *Frye*, tiek ir *Daubert* standartas (Milroy, 2017, p. 522). Be to, šių standartų pritaikymų, citavimų, panašių modifikacijų ar priešingai, teisinių argumentų ir faktų, dėl kurių *Frye* ar *Daubert* standartai yra netaikomi, galima rasti tiek Indijos, tiek Airijos, tiek Kanados ir kitose teisinėse sistemose bei jų suformuotose doktrinos.

Iš esmės, perlipus leistinumą barjerą – ekspertizės išvada kaip įrodymas yra laikoma patikima ir vertinama nagrinėjant bylą. Bendrame vertinimo kriterijų kontekste, JAV iki šių dienų matomas didelis susiskaldymas standartų pritaikyme atskirose valstijose (Funk, 2024). Nors daugelis valstijų vis dar taiko *Frye* bendrojo priėmimo testą, apie 27 valstijos perėmė *Daubert* standartą, tačiau ne visos jį taiko vienodai – tik devynios jį priėmė visiškai, o kitos turi savo unikalius įrodymų priimtumo standartus (Cappellino, 2025). Autoriai savo straipsniuose taip pat išskiria ne tik valstijų pasidalinimą integruojant kažkurį iš standartų ir teisės doktriną atskirose valstybėse, tačiau atkreipia dėmesį į skirtingą požiūrį į pačių standartų vertinimą bendroje taikymo ir vertinimo praktikoje. Galimas trigubas standartų atskirčių vertinimas: *Daubert* yra liberalesnis nei *Frye*, *Daubert* yra griežtesnis nei *Frye* ir kad priimtumo standartas išvis nedaro jokios įtakos ir neturi reikšmės (Baker, Desmond, 2012, p. 20-21). Su paskutiniu teiginiu sutikti išties sudėtinga, atsižvelgiant į anksčiau analizuotą medžiagą ir gana efektyvų standartų pritaikymą praktikoje. Vertinant standartus kaip nereikšmingus priimtinumui, pseudo-mokslas, veikniausiai, išgyventų aukso amžių.

Lyginant *Frye* ir *Daubert* standartus, pastarasis pasižymi didesniu lankstumu, tačiau pro tokio lankstumo plyšį gali prasprūsti pseudo-mokslas, tad negalima daryti išvados, kad kažkuris iš standartų savo esme ir pritaikymu yra absoliučiai pranašesnis už kitą. Nepriklausomai nuo to, ar jurisdikcija nominaliai laikosi *Frye* ar *Daubert* standarto, praktiniai rezultatai iš esmės yra tokie patys (Cheng, Yoon, 2005, p. 474).

Taigi, nors platesnė analizė dėl eksperto išvados vertinimo kriterijų atlikta apsiribojant daugiausia JAV teisine sistema ir doktrina, galima suformuluoti prielaidą, kad bendrosios teisės tradicijų valstybėse didžiausias dėmesys skiriamas leistinumui. Būtent leistinumą faktorius atsiremia į ekspertizės atlikimo metu panaudotas metodologines žinias, teorijų pripažinimą mokslinėje bendruomenėje, klaidų tikimybes ir iškeltų teorijų patikimumą, o tai ir leidžia eksperto išvadą įvertinti tinkamai, nesukeliant neigiamų pasekmių tolimesnėje bylos nagrinėjimo eigoje.

2.2. Teismo ekspertizės išvados vertinimas kontinentinės teisės tradicijų valstybėse

Kontinentinės teisės tradicijų ištakos, kaip jau buvo minėta, siejamos su romėnų teise – šios tradicijos šaknys glūdi būtent šioje teisės šakoje (Glendon *et. al.*, 1993, p. 18). Remiantis tuo, 450 metų prieš Kristų yra visa šios tradicijos pradžia. Visgi, kai kurie mokslininkai į tai žiūri kiek per kitokią prizmę ir atsiradimo laikmetį vertina savaip. Kartais romėnų-germanų, o kartais ir civilinė vadinamos tradicijos atsiradimas, M. Maksimaičio nuomone ir vertinimu, turėtų būti siejamas su tryliktojo amžiumi (Maksimaitis, 2002, p. 256). Iš esmės, atsiradimo laikmečio vertinimas skiriasi tuo, kad vieni autoriai kontinentinės teisės tradicijos pradžią laiko pačią romėnų teisę, konkrečiai – Dvylikos lentelių įstatymo atsiradimą (O'Connor, 2012, p. 9), o kiti vadovaujasi pirmuosiuose universitetuose susiformavusiu bendruoju teisės mokslu, kuriam, žinoma, įtakos turėjo ir pati romėnų teisė. Ir nors bendro sutarimo pradžios laikotarpiui nėra, išsiskiria du aspektai: i) kontinentinės teisės tradicija atsirado anksčiau už bendrąją; ii) romėnų teisė padėjo pagrindus kontinentinės teisės tradicijai susiformuoti. Tai yra svarbu tuo, kad kontinentinės teisės tradicijų valstybėse viskas yra kodifikuota: civilinės teisės pagrindą sudaro tikėjimas kodifikavimo procesu kaip priemone, užtikrinančia racionalų, logišką ir sistemingą požiūrį į teisę (O'Connor, 2012, p. 11-12).

Kontinentinės teisės tradicijų valstybėse ekspertas, pasikartojant, paprastai skiriamas teismo. Civilinės teisės šalyse ekspertas yra esminė priemonė, padedanti teisėjui pagerinti jo mokslines ir technines žinias bei atsakyti į su ginču susijusius ir specialių žinių reikalaujančius klausimus, tačiau tai suponuoja, kad teisėjui norint kritiškai išanalizuoti kaip įrodymą pateiktą eksperto išvadą, teisėjui reikalinga pritaikyti tas pačias – arba kartais kitas – mokslines ir technines taisykles (Gaboardi, 2017, p. 18). Tad, jeigu kontinentinės teisės tradicija savo amžiumi bendrąją lenkia gerokai, ar neturėtų būti matoma akivaizdesnė pažanga ne tik bendrai civiliniame procese, bet ir atliepant eksperto išvados vertinimą?

Viena iš kontinentinės teisės tradicijomis sekančių, kaip žinia, ir artimiausio civilinio proceso kodekso, lyginant su Lietuva, savininkė yra Austrija. Austrijos civilinio proceso kodekse išskiriamos penkios įrodinėjimo priemonės: dokumentai, liudytojai, ekspertų išvados, vietos apžiūra ir šalių apklausa, tačiau *numerus clausus* dėl įrodinėjimo priemonių nėra (Nunner-Krautgasser, Anzenberger, 2015, p. 12). Bendrąja prasme, vertinant Austrijos civilinio proceso kodekse reglamentuojamas nuostatas, ekspertas, kuris visada yra skiriamas teismo iniciatyva, pateikia eksperto išvadą arba eksperto nuomonę, tačiau nėra formalių teisinių taisyklių, reglamentuojančių ekspertų išvadų įrodomąją vertę, o tai reiškia, kad jos priklauso nuo teismo laisvo įrodymų vertinimo (Nunner-Krautgasser, Anzenberger, 2015, p. 38-40). Taigi, pagrindinis vaidmuo atliekant kritinį eksperto išvados vertinimą, lygiai taip, kaip ir paskiriant ekspertą civiliniame procese, be išimčių tenka bylą nagrinėjančiam teisėjui. Žinoma, Austrijoje teisėjai nusprenddami nesivadovauti eksperto išvadomis, turi pateikti atsisakymo priežastis užtikrinančius argumentus (Nuée, 2015, p. 24). Drąsu teigti, kad konkretesni vertinimo kriterijai yra suformuoti Austrijos teismų praktikoje, tačiau į civilinio proceso kodeksą, kol kas, jie nėra perkelti ar kitaip atspindėti.

Itin panaši civilinio proceso, konkrečiai eksperto skyrimo ir ekspertizės vertinimo, tvarka pastebima ir Austrijos pašonėje įsikūrusioje Vokietijoje. Šių abiejų šalių civilinio proceso kodeksai panašūs ne tik bendra sudarymo kalba – vokiečių – tačiau ir teismo, kaip pagrindinio subjekto, galinčio paskirti ekspertą byloje, vaidmeniu. Vokietiją ekspertizės kontekste galime išskirti tik kitokiu atsakomybės taikymo aspektu: ekspertui netinkamai atlikus savo pareigas jam gresia civilinė atsakomybė, priešingai nei daugumoje kitų šalių, kuriose priklausomai nuo pažeidimo gali būti taikoma ne tik civilinė, bet ir baudžiamoji atsakomybė (Nuée, 2015, p. 18).

Skirtumas tarp Austrijos ir Vokietijos yra tai, jog nagrinėjant teisės doktriną ir kitą mokslinę literatūrą, nesunku pastebėti, kad papildomas dėmesys teismo eksperto išvadai ir tokios išvados vertinimui yra skiriamas šeimos teisėje – klausimams dėl vaikų gerovės.

Teismų praktikos suformuoti principai tokiam ekspertiniam vertinimui apima, daugiausia, ekspertų statusą: i) ekspertų vadovavimas, apimantis jų specialias žinias ir gebėjimą jas pritaikyti konkrečioje situacijoje; ii) mokslinė metodika, kuri naudojama; iii) eksperto išvadų atsekamumas ir skaidrumas, kuris aiškinamas tuo, kad ekspertai turi naudoti metodus, atitinkančius naujausią jų srities mokslinių žinių lygį (Kannegießer, 2019, p. 6-7). Iš to, kad visa naudojama medžiaga turi būti patvirtinta ir prieinama mokslinėje bendruomenėje. Eksperto tyrimui naudojami metodai turi būti pagrįsti ir negali būti remiamasi sena informacija, kai nuolat tobulėjantys atskirų sričių specialistai vis plečia literatūros srautus ir išsprendžia naujus probleminius klausimus. Vertinimas nėra atliekamas vien tik teisėjo vidiniu įsitikinimu, iš esmės, kartu privaloma kritiškai įvertinti tiek eksperto kompetenciją, tiek tyrimo eigą, tiek metodus bei kitus įtaką daryti galinčius veiksnius.

Naudinga atkreipti dėmesį, kad esant atitinkamos užsienio kalbos barjerui, ne visada galima lengvai rasti ir susisteminti ne tik eksperto išvadų, bet ir kitų įrodymų vertinimo kriterijus. Teismų praktikoje slypi abstrakčiai civilinių procesų kodeksuose pateikiamų vertinamųjų kriterijų konkretizavimas ir analizė. Tad nenuostabu, jog paviršutiniškai žvelgiant į kodeksų nuostatas, gali susidaryti įspūdis, jog visur teisinės sistemos reglamentuoja kone identiškas nuostatas, nors įsigilinus pastebimi ne tokie ir vienodi vertinimo kriterijai bei priimti teismo sprendimai.

Kaimyninės Latvijos civilinio proceso kodekse, kalbant apie eksperto išvadas ir jų vertinimą, pasisakoma kiek plačiau, lyginant su kitomis aptartomis valstybėmis. Kertinis aspektas, visgi, išlieka panašus – eksperto išvada nėra privaloma remtis, o jos vertinimą, vadovaudamasis savo įsitikinimais ir teismo sąmone, paremta logikos, moksliniais tyrimais ir kasdieninės patirties pastebėjimais, atlieka teismas (Rozenfelds *et. al.*, 2015, p. 61). Be to, kodeksas reglamentuoja bendrąjį įrodymų vertinimą, kuris apima ir eksperto išvadą. Nepaisant teisėjo vidinio įsitikinimo ir bendrosios logikos, itin svarbiais kriterijais vertinime yra išskiriami: įrodymų neprieštaravimas vienas kitam, vertinant faktines aplinkybes, teismas privalo vertinti ir atskirti mažareikšmę informaciją, jei tokia pateikiama įrodymų turinyje įskaitant ekspertizės tyrimą, taip pat laisvas įrodymų vertinimas yra itin ribojamas moksliniais pripažinimais ir naudojama mokslinė metodika (Rozenfelds *et. al.*, 2015, p. 13-14). Žinoma, kaip ir kitais atvejais, didelis dėmesys skiriamas ir eksperto kompetencijai.

Kitos Lietuvos kaimynės – Lenkijos – teismų praktika šiuo klausimu itin išplėtotą išimtinai ne tik baudžiamojoje teisėje, tačiau ir civilinėje. Tam, kad būtų apribotas

schematiškų ir paviršutiniškų eksperto išvadų pateikimas į pagrindinių naudojamų įrodymų kraitį, analizės srities kontrolė apima šių dalykų tikrinimą: eksperto profesionalumo, kompetencijos ir nešališkumo reikalavimų įvykdymas; tyrimo įrodymų medžiagos ir ekspertizės medžiagos, kuria remiamasi eksperto išvadoje, tinkamumas ir pakankamumas; tyrimo veiklos galiojimas ir tai, kaip jos buvo atliktos; eksperto naudojami tyrimo metodai ir iš jų padarytos išvados; atsakymai į užduotus klausimus pagal jų išsamumą ir aiškumą; išvados pagal mokslinę prasmę, jų nuoseklumas, tikslumas ir tikimybės laipsnis; pagrindimo skaidrumas ir nuoseklumas (Dzierżanowska, Studzińska, 2016, p. 458). Kritinis vertinimas, teisėjo vidinis įsitikinimas, mokslinis pagrindas, yra taip pat labai svarbūs aspektai, tačiau tokie išplėtoti analitiniai eksperto išvados vertinimo kriterijai teismui leidžia atlikti detalesnę vertinimo procedūrą ir taip apsaugoti bylos nagrinėjimo procesą tiek nuo nekompetentingų ekspertų, tiek ir nuo mažareikšmės eksperto išvados. Be visa ko, išskiriami ir teismų praktikoje įtvirtinti teismų argumentai. Teismų praktika šiuo klausimu gausi – pateikiama nemažai vertinimo kriterijų, iš kurių: eksperto žinios ir situacijos supratimas, naudojamų metodų nepriekaištingumas, išvados išsamumo patikrinimas, naudotų testavimų ir metodų patikrinimas, faktų, kuriais grindžiama išvada aiškumas ir suprantamumas, bendra logika, nuoseklumas ir daugelis kitų kriterijų, taikomų priklausomai nuo atliekamos ekspertizės ir kilusios situacijos (Dzierżanowska, Studzińska, 2016, p. 458-459). Remiantis Lenkijos pavyzdžiu, didžiulė dalis vertinimo kriterijų neretai slypi teismų sprendimuose, tiksliau jų motyvacinėse dalyse naudojamuose argumentuose.

Panašus vertinimas atsispindi ir Estijos, Lenkijos, Prancūzijos bei kone visų likusių kontinentinės teisės tradicijų valstybių civilinių procesų kodeksuose. Formuojant bendras išvadas didžiausias akcentas ir dėmesys skiriamas laisvam įrodymų vertinimui, kuris betarpiškai susijęs su vidiniu teisėjo įsitikinimu, bendra logika ir moksliniais tyrimais. Leistinumas tokiose valstybėse priimant ir vertinant ekspertizės aktą neturi tokios didelės reikšmės lyginant bendrosios teisės tradicijų valstybių teisinės sistemas ir jose galiojantį reglamentavimą. Konkretūs vertinimo kriterijai taikomi eksperto išvadai slypi atitinkamų valstybių teismų praktikoje ir ten nuosekliai gludinamiems aspektams, kurie sukuria daug didesnę įvairovę ir galimybes eksperto išvados vertinimui. Galima daryti prielaidą, kad esant akivaizdžiai teisės aktų kodifikacijai kontinentinės teisės tradicijomis besivadovaujančiose šalyse, kartu susiformuoja ir panašus ekspertizės akto kaip įrodymo vertinimo požiūris ir jį įgyvendinančios nuostatos bei doktrina.

2.3. Ekspertizės vertinimo kriterijai Lietuvos civiliniame procese ir jų kritiškas vertinimas

Eksperto išvada kaip įrodymas Lietuvos civiliniame procese nėra retai sutinkamas reiškinys, o ekspertizė kaip įrankis, išspręsti sudėtingus ir specialių žinių reikalaujančius klausimus, vertinant teismų praktiką, pasitelkiama nuolat. Dažniausiai atliekamų ekspertizės rūšių, kurias galima sutikti nagrinėjant teismų praktiką, spektras yra išties platus: rašysenos ekspertizė, psichiatrinė ar psichologinė ekspertizė, dokumentų ekspertizė, autorystės ekspertizė, buhalterinė ar finansinė ekspertizė, prekinė ekspertizė, turto ar verslo vertinimo ekspertizė ir įvairių kitų, ne ką mažiau svarbių ekspertizės rūšių (Laužikas *et. al.*, 2003, p. 499-501).

Lietuvos civiliniame procese įstatymas konkrečių eksperto pateiktų išvadų vertinimo kriterijų nepateikia. Bendra nuostata eksperto išvadų vertinimui yra suformuota CPK 218 straipsnyje, kuriame numatyta, kad eksperto išvada teismui neprivaloma ir įvertinama pagal vidinį teisėjo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu byloje esančių įrodymų ištyrimu. Minėtame CPK straipsnyje, be kita ko, pažymima, kad teismo nesutikimas su eksperto išvada turi būti motyvuojamas bylos sprendime arba nutartyje.

Kasacinis teismas savo suformuotoje praktikoje pateikia išplėstinį tokių teiginių aiškinimą ir nurodo, jog įvertintini įrodymai, kurie patvirtina ar paneigia ekspertizės akte ir eksperto išvadoje esančias aplinkybes, o atliekant šį vertinimą atsižvelgiama į visų įrodymų tikslumą, detalumą, išsamumą, patikimumą, prigimtį ir kitas svarbias aplinkybes, sudarančias pagrindą eksperto išvadą vertinti kaip patikimą įrodymą arba priešingu atveju motyvuotai spręsti, kad eksperto išvados yra nepagrįstos ir teismas jomis kaip įrodymais nesivadovaus (LAT 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-403/2020, 32 p.). Papildomai kasacinis teismas yra pažymėjęs, kad nepaisant anksčiau aptarto vertinimo, eksperto išvada turi būti įvertinta ir pagal CPK 185 straipsnyje išdėstytas įrodymų vertinimo taisykles (LAT 2016 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308-248/2016, 19 p.).

Įdomu tai, kad dar 2005 m. dr. Rolandas Krikščiūnas apžvelgdamas ekspertizės akto vertinimą civiliniame procese, koncentruojant dėmesį į teisėjo vidinį įsitikinimą, išskyrė dvi esmines tokio vertinimo dalis: išvados struktūros ir turinio vertinimas tikrinant, ar ji

atitinka juridinį, gnoseologinį¹ ir etinį kriterijų; eksperto išvados sugretinimas su kitais byloje esančiais įrodymais ir nustatymas, ar išvados atitinka kitus įrodymus. Be visa to, teigiama, kad teismas didelį dėmesį turi skirti ir mokslinio pagrįstumo analizei vertinant patį ekspertizės aktą ir jame išdėstytą tyrimą (Kriščiūnas, Juškevičiūtė, 2005, p. 25). Taigi, jau prieš dvidešimt metų, dar nesant tokios suformuotos teismų praktikos, kokią teismai taiko civilinėse bylose dabar, buvo galima rasti teisės ekspertų įžvalgų apie tai, kad eksperto išvados vertinimas neturi būti paremtas tik vidiniu teisėjo įsitikinimu. Mokslinio pagrįstumo analizei bei bendrai logikai taip pat buvo ir (ar) turėjo būti skiriamas didelis dėmesys.

Būtų neteisinga teigti, kad ekspertų išvados vertinimo kriterijai, neapsiribojant tik vidiniu teisėjo įsitikinimu, Lietuvos civiliniame procese visai neegzistuoja. Neseniai išnagrinėta – 2020 m. – LAT byla, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl kompensacijos už skirstomųjų tinklų operatoriaus naudojimąsi kitiems asmenims priklausančiais elektros įrenginiais apskaičiavimo tvarkos ir principų. Anot ieškovės, pirmosios instancijos teismas nepagrįstai nesivadovavo paties teismo paskirto eksperto pateiktomis įžvalgomis dėl kainos skaičiavimo. Pagal jau iš anksčiau palaipsniui formuojamą kasacinio teismo praktiką, LAT motyvacinėje dalyje rėmėsi šių vertinimo kriterijų išvada: a) ekspertizės turinys prieštaringas, b) išvados neišplaukia iš tyrimo eigos, c) išvada pateikta dėl to, dėl ko tyrimas neatliktas arba jis atliktas neišsamiai, d) kyla pagrįstų abejonių dėl ekspertinio tyrimo eigos ir rezultatų, e) ekspertizės duomenys gali būti atmetami tada, kai jie prieštarauja kitiems bylos įrodymams (LAT 2020 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-421/2020, 43 p.). Taip pat, be šių vertinimo kriterijų civiliniame procese labai svarbi ir eksperto kompetencija, kaip vienas iš sudėtinių eksperto išvados vertinimo kriterijų.

Kasacinio teismo praktikoje naudojamas argumentas, kad ekspertizės išvada gali būti atmesta kaip įrodymas (kritiškai įvertinti) jei manoma, kad jie nepagrįsti, nepatikimi ar turi kitokių trūkumų, gali sukelti diskusijų.² Žvelgiant iš pirmo žvilgsnio, būtent šie du žodžių junginiai – atmesti ir kritiškai įvertinti – pagal savo prigimtį nėra laikomi ar vartojami kaip sinonimai, o kitame kontekste net nebūtų galimybės jų sugretinti. Tad kur yra ta riba, kada išvada atmetama, o kada tik kritiškai įvertinama, ir ar ta riba išties yra?

¹ Autorius šį terminą apibrėžia kaip eksperto profesionalų informacijos vertinimą – išvadinio pobūdžio žinias.

² Žr. pvz. LAT 2020 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-421/2020, 43 p.; LAT 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-403/2020, 32p.; LAT 2025 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-8-469/2025, 56 p. ir kt.

Anksčiau minėta byla dėl kainų skaičiavimo atidengia šio klausimo šydą, kadangi LAT išspręsdamas bylą argumentuotai nurodė, jog eksperto išvada, konkrečiau jos dalimi, nėra teisinio pagrindo remtis, nesant tinkamos eksperto kompetencijos specialių žinių reikalaujančiam klausimui išspręsti. Taigi, eksperto išvada atmetama, kas kartu suponuoja, jog ji buvo tuo pat metu įvertinta ir kritiškai. Remiantis CPK 185 ir 218 straipsniais, kuriuose taip akcentuojamas teisėjo vidinis įsitikinimas, galima spręsti, kad lygiai taip, kaip ir kiekvienas įrodymas, taip ir eksperto išvada, be jokių išlygų, bet kuriuo proceso metu yra ir turi būti vertinama kritiškai.

Tačiau diskusiniai, tačiau jokių būdu nepažeriant kritikos kasacinio teismo praktikai, klausimai šiuo aspektu kyla ir teisės ekspertams, kurių teigimu teismų praktikoje vartojami žodžiai „kritiškai įvertinti“ gali suponuoti taisyklę – nepagrįsta, nepatikima bei kitokių trūkumų turinti eksperto išvada nėra atmetama kaip įrodymas, bet dėl jos trūkumų turi būti vertinama kritiškai (Bartkus, 2021). Paminant minėtą ribą, kritiškai įvertinus eksperto išvadą ir įžvelgus jos turinio ar eksperto kvalifikacijos prieštaravimų vertinimo kriterijams, eksperto išvada praranda teisinį pagrindą ja remtis ir turi būti atmetama.

Praktikoje vienas iš dažniausių argumentų atsisakant byloje remtis eksperto išvada kaip įrodymu, kaip ir pateiktame pavyzdyje, išlieka nepakankama eksperto kompetencija kilusiems klausimams spręsti. Verta trumpai apžvelgti ir kitus praktinius pavyzdžius, atskleidžiančius, kokiais dar argumentais teismas remiasi, atmetant eksperto išvadą ar jos dalį bei pritaikant aukščiau įvardytus vertinimo kriterijus. Yra atvejų, kai eksperto išvada yra nesivadovaujama tada, kai joje atliktas tyrimas prieštarauja kitiems byloje surinktiems įrodymams, dėl kurių pats teismas abejonių nepateikia. Taip nutiko byloje, kai buvo atlikta ekspertizė dėl transporto priemonių turto vertės. Ekspertas patvirtino, kad turtą įvertino jo faktiškai neapžiūrėjęs, pats suformavo prezumpciją, kad turtas buvo tvarkingas, tačiau pirmosios instancijos teismas kritiškai ir įvertino būtent tą aplinkybę, kad ekspertas į bylą pateiktais ir teismo nekvestionuojamais įrodymais nesirėmė ir pats tiesiogiai nevyko apžiūrėti transporto priemonių. Kilnojamojo turto ekspertizės tyrimui atlikti ekspertas rėmėsi vien savo sudarytomis prielaidomis ir esamos transporto priemonių būklės netyrė. Kasacinis teismas sutiko su žemesniųjų instancijų teismų argumentais bei patvirtino, kad eksperto išvada, atlikta tokiomis aplinkybėmis, turi būti atmesta (LAT 2017 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150-469/2017, 15-19, 41 p.). Toks atvejis iliustruoja tiek išsamios eksperto išvados, tiek, galima sakyti, ir paties eksperto kompetencijos trūkumas.

Apžvelgiant dar vieną pavyzdį, byloje dėl daugiasluoksnių sienų šiltinimo plokščių defektų, buvo pateiktos net trys ekspertų išvados, tačiau tik viena iš jų nebuvo atmesta.

Teismas, vertindamas visas tris ekspertų išvadas, išskyrė du kertinius aspektus, dėl kurių priimta tik vieno eksperto išvada. Visų pirma, dviejų ekspertų išvados, kurias buvo atsisakyta priimti buvo parengtos atsakovės užsakymais dar vykstant šalių deryboms dėl takaus ginčo sprendimo, kai tuo tarpu priimtas ekspertinis tyrimas atliktas teismo pavedimu. Priimto tyrimo patikimumo laipsnis laikomas didesniu, palyginti su privačia tvarka atliktais tyrimais. Antra, priimtas ekspertizės aktas nesudaro pagrindo abejoti eksperto išvadomis, kurios, teisėjų kolegijos vertinimu, logiškai ir nuosekliai išplaukia iš tyrimo eigos (LAT 2023 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-217-943/2023, 83 p.). Taigi, šioje byloje buvo atskleista ne tik teismo paskirto eksperto išvados patikimumo laipsnio viršenybė prieš privataus eksperto išvadą, bet ir pasitelktas vertinimo kriterijus dėl išvadų nuoseklumo lygiagrečiai su tyrimo eiga.

Kasacinio teismo praktikoje galima sutikti ir daugiau įvairių argumentų, sudarančių pagrindą ekspertizės akto atmetimui, kaip, pavyzdžiui, ekspertizė atlikta atgaline data (LAT 2017 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-418-313/2017, 32 p.) arba teismo ekspertizėje išdėstytos išvados nėra pakankamos ir reikiamai pagrįstos (LAT 2010 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2010). Tačiau nevertėtų nusistatyti, kad ekspertų išvados rečiau yra atmetamos nei laikomos patikimomis ir pakankamomis. Pavyzdžiui, teismai praktikoje pripažįsta psichiatrijos – psichologijos ekspertų išvadas patikimomis, kai išvados yra nuoseklios, neprieštaringos, pagrįstos tyrimo duomenimis, o kartu ir medicininių dokumentų kontekste – prieštaravimų tarp jų nenustatoma (LAT 2016 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308-248/2016, 22 p.). Taip pat galioja naudojamų išsamių informacijos šaltinių bei moksliniais metodais pagrįstų skaičiavimų faktoriai eksperto išvadas vertinant teigiamai (LAT 2016 m. balandžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-192-219/2016, 71 p.).

Palyginus Lietuvos civiliniame procese egzistuojančius vertinimo kriterijus su JAV teisinėje sistemoje pritaikomais, o konkrečiai su *Daubert* byloje suformuotais kriterijais, susidaro įspūdis, kad lietuviškasis pradas laikosi ties pačiu ekspertizės turiniu, tyrimo eiga, eksperto kompetencija. Priešingai, JAV, didžiulis dėmesys skiriamas klaidos tikimybei, pačiai metodologijai ir mokslininkų bendruomenės pripažinimui. Galima daryti išvadą, jog abejose barikadų pusėse „vartų saugotojo“ vaidmuo atitenka teismui, o ne mokslinei bendruomenei. Pagal analizuotą praktiką galima pastebėti, kad lygiai taip, kaip JAV, taip ir mūsų civiliniame procese visada yra skiriamas dėmesys metodologijai, naudojamiems informaciniais šaltiniams bei tyrime naudotų metodų atitikčiai tam tikros srities moksliniams duomenims. Mokslinės bendruomenės svarba, nors ir tiesiogiai neįvardijama

Lietuvos kasacinio teismo praktikoje, kaip tokia, kritiškai vertinant eksperto išvadas, vienokiu ar kitokiu būdu – vertinama. Teismų praktikoje vertinimo mastas, priklausantis nuo vyraujančios teisinės tradicijos, kaip ir pati teisinė prigimtis skiriasi, bet įdomu tai, kad panašumų šiuo klausimu išlieka nemažai. Be visa to, Lietuvos civilinėje teisenoje yra pakartotinės ir papildomos ekspertizės skyrimo galimybė, kas kitose teisinėse sistemose yra retai sutinkamas reiškinys.

Šioje temoje ir būtina išskirti CPK 219 straipsnį, kad ekspertizė Lietuvos civiliniame procese gali būti skiriama pakartotinė arba papildoma ekspertizės. Šis straipsnis reglamentuoja galimybę eksperto išvada esant neišsamiai ar neaiškiai skirti papildomą ekspertizę. Taip pat, jei teismui kyla abejonių dėl eksperto išvados pagrįstumo, taip pat jeigu yra prieštaravimų tarp kelių ekspertų išvadų, teismas gali paskirti pakartotinę ekspertizę ir pavesti ją daryti kitam ekspertui ar ekspertams. Dr. J. Bartkus šiuo klausimu išskiria dvi problemas: 1) neturint specialių žinių teismas kai kuriais atvejais nepajėgtų identifikuoti pirmosios ekspertizės turinio trūkumų; 2) iškyla proceso koncentruotumo klausimas, nes, pirmiausia, vienos, o po to ir antros ekspertizės skyrimas gali esmingai pakenkti proceso operatyvumui (Bartkus, 2021).

Tokia pakartotinės ar papildomos ekspertizės skyrimo galimybė tarsi suteikia antrą šansą identifikuoti pateiktos eksperto išvados trūkumus, nors teismų praktikoje šia galimybe pasinaudojama ne taip dažnai. Galima tik spėlioti, ar taip nutinka vertinant operatyvumą, ar dėl abejingumo tarp priėmimo ir atmetimo ribos nekeliančių ekspertizių, ar dėl paties teismo specialių žinių trūkumo vertinant pateiktus įrodymus. Visgi, svarbu, kad CPK 219 straipsnyje įtvirtinta teismo teisė, bet ne pareiga nuspręsti, ar būtina skirti papildomą arba pakartotinę ekspertizę (LAT 2024 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-190-1075/2024, 85 p.).

Kasacinio teismo praktikoje vis dažniau pritaikomi eksperto išvados vertinimo kriterijai leidžia daryti prielaidą, kad ekspertizė, visų pirma, yra priimama, o tik tada atliekamas jos vertinimas. Tokiu būdu išplečiamas įstatyme numatytas eksperto išvados vertinimo abstraktumas pasitelkiant teismų praktikoje formuojamas išvadas. Sudaroma tarsi priešprieša lyginant su bendrosios teisės valstybėmis, kur iš pradžių ekspertizės išvada turi atitikti leistinumo kriterijų tam, kad atsidurtų bylos medžiagoje ir būtų vertinama kaip leistinas įrodymas.

Lietuviškojo civilinio proceso metu, tokia sąvoka kaip leistinumas, kaip matoma iš praktikos, nėra sutinkama. Ekspertizės akto duomenys jokios išankstinės galios taip pat

neturi (LAT 2010 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-143/2010). Lietuvos civiliniame procese yra svarbus įrodymų, įskaitant ir eksperto išvadą, patikimumas, tačiau ir pakankamumas. Tai reiškia, kad įrodymai negali tarpusavyje prieštarauti vieni kitiems ir jų visuma leidžia padaryti pagrįstą išvadą apie įrodinėjamų faktinių aplinkybių buvimą (LAT 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87-969/2016, 47 p.).

Iš esmės, remiantis tiek kasacinio teismo praktika dėl eksperto išvados vertinimo kriterijų, tiek pačiu įstatymu, visgi, įmanoma atskirti pelus nuo grūdų. Svarbu dar kartą pabrėžti faktą, kad Lietuvos civiliniame procese naudojami vertinimo kriterijai yra gana abstraktūs, kai tuo tarpu bendrosios teisės šalyse kriterijai yra konkretesni, tačiau tai nesudaro pagrindo teigti, kad ekspertų išvados vertinimas kažkokiais būdais yra apsunkinamas ar per mažai objektyvus.

3. TEISMO EKSPERTŲ IR PRIVAČIŲ EKSPERTŲ IŠVADOS

3.1. Panašumai, skirtumai ir problematika

„*Quot homines tot sententiae*“, kaip pasakytų Romos Respublikos laikų dramaturgas Publijus Terentijus Aferis. Atitinkamai perfrazuojant šią tezę – kiek paskirsime ekspertų, tiek turėsime nuomonių. Teismo skiriami ekspertai, šalių pasitelkiami privatūs ekspertai savo pateiktomis išvadomis sukuria įrodymų gausybės ragą civiliniame procese. Tiesa, negalima tarp privataus bei teismo eksperto procesinio statuso ir jų teikiamų išvadų įrodomosios galios dėti lygybės ženklą, ką atspindi teismų praktika bei doktrina. Tačiau vertinant iš praktinės pusės, Lietuvos civiliniame procese analizuojant teismo ekspertų statusą, jų teikiamas išvadas neapsieinama be koreliacijos su privačiais teismo ekspertais ir jų išvadomis, kas leidžia daryti prielaidą, kad privataus eksperto išvada negali būti laikoma eiliniu rašytiniu įrodymu.

Privatiems teismo ekspertams, lyginant su skiriamais teismo iniciatyva, nėra skiriamas toks didelis dėmesys doktrinoje. Ironizuojant, didžiausias dėmesys privačių teismo ekspertų veiklai reglamentuoti yra skiriamas TEĮ – net du įstatymo straipsniai, apibrėžiantys bendrą sąvoką ir veiklos sritį (TEĮ 20, 21 straipsniai). Įdomu, kad TEĮ 21 straipsnio 1 dalyje atskirai paminėti privatūs teismo ekspertai, kurie atlieka teismo ekspertizę teismo ar teisėjo pavedimu – jiems taikomos tokios pat nuostatos kaip ir teismo ekspertams. Ši nuostata sąlyginai suponuoja, kad privatūs ekspertai papildomai dar gali būti skirstomi į dvi kategorijas: i) skiriami teismo ar teisėjo pavedimu ir, iš esmės, prilyginami teismo ekspertams; ii) skiriami šalių iniciatyva kaip konsultantai. Iš to, galima daryti išvadą, kad kiekvienas teismo ekspertas gali būti privačiu ekspertu, tačiau ne kiekvienas privatus ekspertas gali tapti teismo ekspertu.

Vertinant TEĮ nuostatų turinį nesunkiai pastebimi baziniai, įstatymu apibrėžiami skirtumai: 1) teismo ekspertai yra asmenys įtraukti į teismo ekspertų sąrašą ir dirbantys teismo ekspertizės įstaigoje (TEĮ 4 straipsnis), pastaroji dalis dėl darbo teismo ekspertizės įstaigoje nėra taikoma privatiems ekspertams; 2) privatūs ekspertai gali steigti juridinius asmenis ar jų filialus – netaikoma teismo ekspertams; 3) teismo ekspertų išvadoms taikomi formalūs reikalavimai yra akivaizdžiai griežtesni nei privačių teismo ekspertų: pavyzdžiui, pats tyrimo aprašymas nereikalauja tokio detalumo privatiems ekspertams užfiksuojant

ekspertizės eigą (TEĮ 21, 27 straipsniai). Vien toks teisės akto nuostatų reglamentavimas sukuria savotišką barjerą, per kurį privataus eksperto išvada nepajėgi perkopti, siekiant išlaikyti pusiausvyrą su teismo ekspertų išvadų įrodomąja galia ir pačių ekspertų statusu.

Teismo ekspertų išvadose svarbų vaidmenį atlieka motyvuoti atsakymai į keliamus klausimus, kas tikrai taip neįsprendžia į rūmus privačių ekspertų, pasitelktų šalių iniciatyva. Šalys, sutarties pagrindu kaip konsultantus pasamdžiusios privačius ekspertus, galimai užduoda sau patogius klausimus, kurie neatspindi teismo ar priešingos šalies interesų klausimų formuluotėse ar bendrame poreikyje. Tai atsispindi ir kasacinio teismo praktikoje, kurioje teismas pažymi, kad didesnę įrodomąją reikšmę turi tik CPK tvarka teismo paskirtos ekspertizės aktas (išvada), preziumuojant, kad jai atlikti buvo parinktas byloje dalyvaujantiems asmenims priimtinas nešališkas ekspertas ir kad byloje dalyvaujantiems asmenims buvo sudaryta galimybė pateikti ekspertui klausimus (LAT 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-41-684/2025, 36 p.). Panašumas išlieka tas, kad renkantis ekspertą, tiek privatūs ekspertai, tiek ir teismo ekspertai turi turėti specialių žinių byloje kilusiems klausimams išspręsti, nors čia pat pastebima, kad įstatymai privaçiam ekspertui nekelia jokių kvalifikacijos reikalavimų, nebent netiesiogiai kildintume juos į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą įrašytiems privatiems ekspertams. Visgi, skirtumų esti daugiau nei panašumų.

Vertinant reglamentavimą įstatyme bei nusistovėjusią teismų praktiką, teismo ir privačių ekspertų procesinis statusas negali būti suvienodinamas esant poreikiui ar iniciatyvai iš teismo pusės, kadangi tik teismo paskirti ekspertai turi eksperto procesinį statusą byloje. Dėl šių priežasčių privatų ekspertą galime prilyginti liudytojui, atmetant faktą, jog privatus ekspertas pritaikęs specialias žinias suformuoja tiriamojo-mokslinio pobūdžio rašytinį įrodymą, kai liudytojo teiginiai dažniausiai priskiriami žodiniams įrodymams. Nuosekliai vertinant CPK nuostatas, reglamentuojančias liudytojo procesinį statusą ir pareigas išryškėja keli panašumai. Pirma, išlaidų apmokėjimas: byloje dalyvaujantis asmuo, pateikęs prašymą šaukti liudytoją, apmoka visas liudytojo turėtas išlaidas (CPK 190 straipsnis). Lygiai taip ir su privačiais ekspertais – už privačios ekspertizės atlikimą moka atsakinga šalis. Antra, pagal CPK 192 straipsnio 5 dalį, prieš liudytojui duodant parodymus, išsiaiškinami jo santykiai su šalimi, trečiaisiais asmenimis ir kt., kurie gali turėti įtakos liudijimo parodymams įvertinti. Privačios ekspertizės atveju, šališkumo aspektas, veikiausiai, yra vienas iš kertinių vertinimo kriterijų, formuojančių daug kritiškesnę teismo požiūrį į tokią išvadą. Trečia, privatus ekspertas lygiai kaip ir liudytojas – žino reikiamas ginčo aplinkybes. Taigi, tiek liudytojas, tiek privatus ekspertas

gali imponuoti palankumą jį pasitelkusiai šaliai. Bendrai vertinant, neatmetama prielaida, kad iš dalies privatus ekspertas, atkreipiant dėmesį į analizuotą procesinį statusą, gali būti sąlyginai vadinamas specialių žinių turinčiu liudytoju.

Privatų ekspertą nuo teismo eksperto skiria tiek procesinis statusas, tiek užmokesčio klausimas, tiek ir galimo šališkumo aspektas. Dar vienas neaptartas skirtumas – veiklos sritis. Kiek anksčiau buvo užsiminta, kad teismo ekspertizė gali būti skiriama įvairių sričių: mokslo, meno, technikos, amato, medicinos ir kitų sričių (Laužikas *et. al.*, 2003, p. 495). Išimtinai TEĮ 25 straipsnio 2 dalyje pabrėžiama, kad teisinės žinios teismo ekspertizėje nelaikomos specialiomis žiniomis, vadinasi, visos kitos sritys išnagrinėti priskiriamos teismo ekspertų kompetencijai. Tai atsispindi ir teismų praktikoje, kuomet teismas, motyvuodamas savo sprendimą, yra konstatavęs, kad įvertinus išvados turinį, matyti, kad ją parengę specialistai, atlikdami tyrimą, iš esmės nenagrinėjo jokių specialių žinių reikalaujančių klausimų, tačiau tik atliko teisinį ginčo faktinių aplinkybių vertinimą ir pateikė savo poziciją, nors šiuo aspektu pažymėtina, kad prerogatyva nustatyti ginčo faktines aplinkybes ir konkrečioje byloje aiškinti bei taikyti teisę yra suteikta teismui (LAT 2023 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-170-403/2023, 47 p.).

Lingvistiškai vertinant TEĮ nuostatas, privačių teismo ekspertų veiklos sritis yra ribojama. Konkrečiai – privatus teismo ekspertas negali atlikti pinigų banknotų, balistinių, statybinių medžiagų ir kitų gaminių degumo, šūvio pėdsakų, sprogstamųjų medžiagų ir sprogimo pėdsakų, narkotinių ir psichotropinių medžiagų ekspertinių tyrimų, ekspertinių tyrimų, su kuriais susijusi informacija tvarkoma žinybiniuose registruose (daktiloskopinių, deoksiribonukleorūgšties (DNR) analizių), taip pat ekspertinių tyrimų, kurie sudaro valstybės, tarnybos paslaptį, jeigu asmuo neturi leidimo dirbti, susipažinti ar gauti tokią informaciją, ar kuriuos draudžia atlikti kiti įstatymai (TEĮ 21 straipsnio 4 dalis). Taigi, teismo ekspertai, dirbantys teismo ekspertizės įstaigose, turi platesnes specialių žinių panaudojimo galimybes atliekant teismo paskirtą ekspertizę. Kai kuriose srityse teismo eksperto išvada netgi pripažįstama pagrindiniu bylos įrodymu. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas pažymėjo, kad vertinant ekspertų ataskaitą, turi būti taikomos teismų praktikoje išsamiai suformuotos ekspertų išvados vertinimo taisyklės, atsižvelgiant į juridinio asmens veiklos tyrimo ypatumus, nes ekspertų ataskaita yra pagrindinis šaltinis sprendžiant dėl juridinio asmens veiklos tyrimo (ne)tinkamumo (LAT 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-298-611/2020, 46 p.).

Kaip aptarta anksčiau, dvejopo pobūdžio ekspertų išvadas saisto plati probleminių aspektų įvairovė, kai kalbama apie išvadų patikimumą ir vertinimą. Privatų ekspertų:

šališkumas, ekspertų išvados statusas, kompetencija, finansinė įtaka – spektras problemų, galinčių priartinti požiūrį į privačius ekspertus sulig lobistais. Šališkumą ir finansinę įtaką nesunku sugretinti. Itin retais atvejais šalies ir jos pasirinkto privataus eksperto santykiai yra saistomi giminystės ar kitokių artimų ryšių – dažniausia šališkumas atspindi šalies interese laimėti bylą, už „tinkamą“ privačią išvadą sumokant sutartą atlygį.

Vertinant teismo eksperto šališkumą, nesivadovaujant vien įstatymo nuostatomis, LAT praktikoje išskiriama, kad vertinant eksperto šališkumą reikia nustatyti tarp konkrečių nurodytų aplinkybių ir galimo eksperto šališkumo egzistuojantį loginį ryšį (LAT 2025 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-8-469/2025, 61 p.). Kai analizuojama privataus eksperto išvada – nušalinimas, kaip toks, nėra taikomas, o lieka tik galimybė kritiškai įvertinti pateiktą eksperto išvadą. Privatus ekspertas iš šalies sužino visas reikšmingas aplinkybes: tiek palankias šaliai, tiek ir ne tokias. Tačiau, ar ekspertizės tyrime lygiaverčiai atspindi abi šios kategorijos, ko gero, priklauso nuo kiekvieno vertintojo asmeninio pasitikėjimo kvalifikuotais specialistais ir jų kryptingu siekiu puoselėti teisingą teisminę sistemą.

Tokią teisės aktų smarkiai nesugriežtintą galimybę privatų ekspertą šaliai pasirinkti savo nuožiūra galime prilyginti tarptautinio civilinio proceso teisėje egzistuojančiai sąvokai „forum shopping“ – palankiausios jurisdikcijos pasirinkimą, kuomet šalis, turinti galimybę pasirinkti vieną forumą iš kelių, renkasi sau palankiausią (Petsche, 2011, p. 1008). Perfrazuojant ankstesnę sąvoką į „expert shopping“, būtent ir atspindi palankiausio eksperto pasitelkimo problematika, kuri ir kelia daugiausia klausimų išvadų patikimumo aspektu, kadangi, esant tokiam pasirinkimui, šalims sudaromos galimybės savo, o ne teismo indėliu, pasiekti geresnį rezultatą.

Iš anksto prognozuoti ar nusistatyti, kad visos privačių ekspertų išvados yra šališkos – nereikėtų. Kasacinio teismo praktikoje yra išaiškinta, kad nė vienas įrodymas teismui neturi iš anksto nustatytos galios ir turi būti vertinamas kartu su kitais įrodymais ir sprendžiant vieno ar kito įrodymo patikimumo klausimą, svarbiausia yra išsiaiškinti, ar nėra prieštaravimų tarp faktinių duomenų, gautų iš tos pačios rūšies ar skirtingų įrodinėjimo priemonių (LAT 2025 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-3-403/2025, 51 p.). Tad lengviausias būdas patikrinti privataus eksperto išvados patikimumą būtent ir yra tokios išvados sugretinimas su kitais byloje esančiais įrodymais arba, jeigu yra, su kitomis byloje esančiomis ekspertų išvadomis. LAT aiškinimu, įvertinant keletą įrodymų, lemia ne tik kiekvieno iš įrodymų patikimumas, bet ir įrodomųjų duomenų tarpusavio santykis – ar nėra prieštaravimų tarp jų, ar šalutiniai duomenys patvirtina pagrindinius, ar pakankami yra

tiesioginiai duomenys, ar nuoseklūs yra šalutiniai įrodomieji faktai (LAT 2018 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-222-611/2018, 26 p.). Taigi, ne tik tas faktas, kad privataus eksperto išvada nėra prilyginama ekspertizės statusą turinčiam įrodymui užkerta kelią didesnei procesinei grėsmei, bet ir „sustiprintas“ tokio įrodymo kritiškas vertinimas teismo atžvilgiu bendrame įrodymų kontekste nesuteikia daug laisvės šališkumo išsikerojimui bylos eigoje.

Apibendrinus visus probleminius aspektus galima pastebėti, kodėl teismo ir privačių ekspertų išvados neturi vienodos įrodomosios galios. Nors teismo ir privatus ekspertas bei jų teikiamos išvados ir turi nežymių panašumų, skirtumai, vis dėlto, išryškėja labiau. Teismų formuojamoje praktikoje gana ryškiai pastebima atskirtis tokių dvejopų išvadų vertinime, o teisės aktai ir doktrina iš esmės nė kiek neleidžia jų sugretinti. Opiausia problema, palaikanti tokią atskirtį – šališkumas – savo nežinomybe privačių ekspertų ir šalių tarpusavio susitarimuose byloja, kad greitu metu teismo ekspertų ir privačių ekspertų išvadų vienodas vertinimas neįsivys. Tačiau verta dar kartą pabrėžti, kad net jeigu privataus eksperto išvada yra laikoma tik rašytiniu įrodymu – joje vis tiek gali būti žinių apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, kurias, preziumuojant šališkumo nebuvimą, surenka ir (arba) ištiria kvalifikuoti specialistai – ekspertai (LAT 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-575/2008). Visgi, net jeigu privatiems ekspertams bei jų išvadoms pažeriama daug kritikos, tokių ekspertų atlikti tyrimai neretai prisideda prie operatyvaus ir tinkamo bylos išnagrinėjimo.

3.2. Teismo eksperto išvadai keliamų reikalavimų taikymas privatiems ekspertams pagal analogiją

O kas jeigu lygybės ženklas teismo ir privačių ekspertų išvadų vertinime būtų dedamas? Akivaizdu, kad iškart būtų pastebimas padidėjęs operatyvumas vykstant civiliniam procesui, o ypač teigiamai tai atsiliptų ir rungimosi principo platesnio įgyvendinimo kontekste. Tačiau, kartu su rungimosi principo plusais išryškėtų ir „finansinė galia“, nukristų teismo eksperto autoritetas bei civilinės bylos kraitį sudarytų net kelios ekspertų išvados be aiškos teisinės hierarchijos.

CPK 12 straipsnyje yra įtvirtintas rungimosi principas: kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti. Preziumavus, kad

privačių ekspertų išvadai yra taikomi identiški vertinimo kriterijai kaip ir teismo ekspertų išvadai, o tokių ekspertų procesinė padėtis taip pat be išimčių sulyginama, gali atrodyti, kad CPK įtvirtintos nuostatos įgyvendinimas taptų labiau praktiškas ir žymiai plačiau panaudojamas šalių rungimosi klausimu. Iš esmės, galima daryti prielaidą, jog toks rungimosi principo išplėtimas net suvienodintų atsakomybę tarp teismo ir šalių, kalbant apie tinkamą bylos išnagrinėjimą ir teisingo sprendimo priėmimą. Bet ar tikrai toks bendrosios teisės tradicijų valstybėms būdingas proceso šalių rungimasis tinkamai įprasmintų ir Lietuvos civilinio proceso puoselėjamas vertybes?

Išanalizavus skirtingų valstybių teismų praktiką ir doktriną, pastebima, kad tai, kas išsakiniję bendrosios teisės tradicijų valstybėse, tokiose kaip JAV ar Anglija, kai šalių rungimasis iš esmės nulemia ir teismo sprendimą, sunkiai pritaikoma ir nepopuliariau kalbant apie kontinentinės teisės tradicijų valstybes. Lietuvos civilinis procesas ir skirtingas išvadų vertinimas nėra „balta varna“ tarp likusių kontinentinės teisės tradicijų valstybių.

Pavyzdžiui, Austrijoje privačios ekspertizės ataskaitos ar ekspertų nuomonės nėra kvalifikuojamos kaip teismo ekspertų įrodymas, o kvalifikuojami kaip privatūs dokumentai (Nunner-Krautgasser, Anzenberger, 2015, p. 39). Latvijoje šalis teismui taip pat gali pateikti savo privačiai užsakytą eksperto išvadą, tačiau tokiu atveju privataus eksperto nuomonė laikoma paprastu rašytiniu įrodymu (Rozenfelds *et. al.*, 2015, p. 59). Diferenciacija privačių ir teismo eksperto išvadų vertinime pastebima ir kitose teisinėse sistemose, o ir poreikio joms suvienodinti išreiškiama nėra, tad klausimas išlieka tas pats – kokią įtaką Lietuvos civiliniam procesui turėtų išvadų vienodas vertinimas ir ar vienodas reglamentavimas iš tiesų būtų naudingas?

Operatyvumo principo išpildymas, nepaneigiamai yra vienas iš esminių civilinio proceso siekių. Būtent CPK 2 straipsnis, kaip vieną iš proceso tikslų nurodo kuo greitesnį teisinės taikos atkūrimą tarp ginčo šalių. Proceso koncentracijos (operatyvumo) principas yra įtvirtinamas ir CPK 7 straipsnyje, kuriame pabrėžiama, kad reikia vengti proceso vilkinimo ir, be kita ko, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu. Šio principo įgyvendinimas priklauso ne tik nuo teismo, bet ir nuo šalių procesinio indėlio. Pritaikant lygiavertį išvadų vertinimą, šioje vietoje operatyvumas įgautų pagreitį – šalims pateikus privataus eksperto išvadą, išsprendžiančias byloje kilusius sudėtingus bei mokslinių-techninių žinių reikalaujančius klausimus, teismas, tinkamai juos įvertinęs, galėtų net neskirti teismo ekspertizės, kas akivaizdžiai teigiamai atlieptų bylos nagrinėjimo koncentruotumą.

Be to, kaip anksčiau jau minėta, Lietuvos civiliniame procese numatyta galimybė ir papildomai ekspertizei, jeigu teismui kyla abejonių dėl eksperto išvados pagrįstumo, taip pat jeigu yra prieštaravimų tarp kelių ekspertų išvadų (LAT 2024 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. E3K-3-167-421/2024, 86 p.). Žinoma, minimoje byloje kalbama apie teismo iniciatyva skiriamą ekspertizę. Tačiau nuo bylos nagrinėjimo pradžios turint privataus eksperto išvadą, kuri nebūtų vertinama tik kaip paprastas rašytinis įrodymas, kartu būtų sudaromos sąlygos efektyviau panaudoti privačių ekspertų atliktus tyrimus ir neskirti papildomos ekspertizės. O būtent: a) kilus abejonių dėl teismo eksperto išvados pagrįstumo, būtų galima ją palyginti su privataus eksperto atlikta; b) esant kelioms ekspertų išvadoms, nesunkiai būtų galima išspręsti prieštarigus aspektus, identifikavus turiniu išsamesnę ir labiau pagrįstą ekspertizę.

Žiūrint iš kitos pusės, privačių ekspertų išvados vertinimas sulig teismo eksperto, neigiamai atsilieptų šalių lygiateisiškumui, konkrečiai atkreipiant dėmesį į šalių finansinę padėtį. Tai atliepia ir CPK 7 straipsnyje reglamentuojamą, be kita ko, ir ekonomiškumo principą, kuris, nors ir gali būti aiškinamas kaip atskiras principas, dažniausiai nedalomai išvien minimas su koncentruotumo principu. Dabartiniame civiliniame procese šalys, įpareigosios įrodyti aplinkybes, kuriomis remiasi, dažnu atveju gali tai padaryti be atskiro finansinio indėlio. Bet norint pasiremti privataus eksperto išvada, papildomos išlaidos yra neišvengiamos, kas, objektyviai vertinant, tam tikroms šalims ne visada bus prieinama pagal finansines galimybes. Kuo ekonomiškiau išnagrinėti bylą taptų dar sudėtingiau. Sekant tuo pačiu ekonominiu aspektu, nesunkiai gali būti sudaroma ir terpė plėtotis šališkumui. Kai kurie autoriai atvirai kritikuoja tokius teiginius, ir nurodo, kad privataus eksperto nuomonei nesuteikiama pakankama svarba, nors tokiu būdu būtų užtikrinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, šalių lygiateisiškumo principo įgyvendinimą ir kt., pasiremami tuo, kad esti garantijų, kad privatus ekspertas pateiks nešališką, nepriklausomą ir profesionalią nuomonę (Szepesi, 2024, p. 120).

Remiantis anksčiau bei dar kitose potėmėse išanalizuota medžiaga, Lietuvos civiliniame procese garantijų nešališkumo aspektui užtikrinti neturime, tad ar tai apskritai įmanoma? Ekspertas, remiantis CPK 67 straipsniu, kaip vienu iš pagrindų gali būti nušalinamas, kai jis yra dėl tarnybos ar kitaip priklausomas bent nuo vienos iš šalių ar kitų dalyvaujančių byloje asmenų. Tad vien šis aspektas jau neleidžia suvienodinti privačių ir teismo ekspertų nušalinimo klausimo, kai kyla reali grėsmė nepriklausomumui, kadangi privatus ekspertas visais atvejais yra priklausomas nuo jį pasitelkusios šalies. Žinoma, kaip viena iš garantijų, kad ekspertas nebus šališkas, yra eksperto duodama priesaika, įrašant jį

į teismo ekspertų sąrašą, įtvirtinama TEĮ 13 straipsnyje. Tačiau nors ši priesaika aktuali ir nūdienos aktualijoms, ji nesukuria pridėtinės vertės tam, kad teismo ir privačių ekspertų pateikiama išvada būtų vertinama lygiaverčiai. Galima daryti prielaidą, kad realiausias šališkumo galimybės likvidavimas, vertinant privataus eksperto išvadą, būtų pasiekiamas tik esant analogiškam nušalinimo pagrindų taikymui, viską bendrai sugretinant su teismo ekspertui taikomu teisiniu reglamentavimu.

Išskirtina, kad egzistuojant ekspertų išvadų vertinimui pagal analogiją, galutiniame rezultate turėtume dvi vienodai vertintinas ekspertų išvadas, kurios nebūtų saistomos aiškos hierarchijos, ką priešingai teismų formuojamoje praktikoje pastebime dabar. Nors operatyvumas, kaip analizuota, iš vienos pusės galėtų suklestėti, tačiau iš kitos pusės galėtų būti aptinkamas ir „nepageidaujamas“ proceso vilkinimas. Pavyzdžiui, teismas neretai akcentuoja, kad per didelis kiekis į bylą teikiamų dokumentų nėra suderinamas su koncentruotumo principu. Konkrečiai LAT šiuo klausimu yra pasisakęs, kad visų pirminių dokumentų į bylą pateikimas dėl tokių dokumentų apimtys ir jų surinkimui bei visapusiškai analizei reikalingo laiko smarkiai prailgintų bylos nagrinėjimą, o tai nesuderinama su teismo pareiga kuo operatyviau išnagrinėti bylą ir įvykdyti teisingumą (LAT 2024 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-85-701/2024, 21 p.). Šis išaiškinimas ir leidžia akcentuoti galimai kilsiančią probleminę spragą, kada šalys kvietęsi privačius ekspertus atlikti įvairias ekspertizes, o teismas atliktų tyrimų kiekį turėtų nuosekliai įvertinti pagal egzistuojančius kriterijus. Nepaisant galutinio sprendimo – išvadą priimti ar atmesti – toks įrodymo vertinimas kainuotų daug laiko ir kartu padidintų teisėjų darbo krūvį.

Siekiant sukurti vienodą privačių ir teismo ekspertų išvadų vertinimą, reikėtų išspręsti ne tik aibę galimai atsirasiančių spragų ir probleminių situacijų, tačiau ir atitinkamai pakeisti įstatymus bei susijusius teisės aktus. Sprendimo būdas siekiant tokio drastiško pokyčio išvengti, tačiau sukurti šiek tiek panašesnę vertinimo sistemą, galėtų būti gairių, taikomų teismo ekspertų išvadoms, pritaikymas vertinant privačių ekspertų išvadas, pagal kurias būtų taikomi panašūs vertinimo kriterijai, kurie šiuo metu suformuoti teismo eksperto išvados vertinimui: ar ekspertizės turinys neprieštaringas, ar išvados išplaukia iš tyrimo eigos ir pan. Neliečiant šališkumo faktoriaus, kuris, kaip analizuota, išlieka neišsprendžiama problema nepakeičiant ar nepriimant naujų įstatymų ar nuostatų, toks panašus vertinimo kriterijų pritaikymas galėtų padėti teismui formuojant argumentus, dėl kokių priežasčių vienos privataus eksperto išvados yra vertinamos kaip patikimos, o kitos ne. Be to, potencialiai būtų išvengiama iš anksto susiformavusio proceso dalyvių požiūrio,

kad privataus eksperto išvada neturi didelės įrodomosios galios lyginant su kitais įrodymais, nors tokioje išvadoje atlikti mokslinio-techninio pobūdžio tyrimai neretai įneštų daugiau aiškumo nuo bylos nagrinėjimo pradžios, neišeikvojant papildomo laiko, paskiriant teismo ekspertą atlikti ekspertizę panašiu klausimu.

Apibendrinus, pereinamasis laikotarpis visiškam vertinimo suvienodinimui, būtų labai sudėtingas bei įneštų, švelniai tariant, tikrą chaosą. Nepaisant rungimosi bei operatyvumo principų efektyvesnio įgyvendinimo paskatinimo, išvadų vienodas vertinimas sąlygotų virtualią problematiką. Vienos pagrindinių to priežasčių – teismo eksperto autoriteto sumažėjimas ir šališkumo problema, kalbant apie privačių ekspertų teikiamas išvadas. Kaip rodo kasacinio teismo formuojama praktika, teisėjai, vertindami civilinėje byloje pateiktus įrodymus, daug rimčiau žvelgia į teismo ekspertų išvadą, atsižvelgiant į doktrinoje esantį tokio procesinio subjekto atsakomybių reglamentavimą. Siekiant išvadas vertinti vienodai, reiktų ne tik iš naujo formuoti teismų praktiką, bet ir suvienodinti ekspertų teises, pareigas bei kylančią atsakomybę, kas, galimai, mūsų teisinės sistemos vystymosi netolimoje ateityje – sunkiai pasiekama. Kiek paprasčiau būtų privačių ekspertų išvadas vertinti pagal kasacinio teismo praktikoje suformuotas teismo ekspertizės išvados vertinimo gaires, atsižvelgiant į tokį praktikoje teigiamai „prigijusį“ metodą, o tai palengvintų teismams argumentuoti privačių išvadų (ne) patikimumą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Bendrosios teisės tradicijų valstybėse vertinant ekspertų išvadas labiausiai akcentuojamas leistinumų aspektas, kuo nepasižymi kontinentinės teisės tradicijų valstybės ir jose formuojama doktrina. Kontinentinės teisės tradicijų valstybėse eksperto išvada, visų pirma, priimama, o tik tada vertinamas jos patikimumas pagrindinį dėmesį skiriant laisvam įrodymų vertinimui. Iš esmės, leistinumai savo turiniu persidengia su vertinimo kriterijais.
2. Esant teisės aktų kodifikacijai kontinentinės teisės tradicijomis besivadovaujančiose šalyse, kartu susiformuoja ir panašūs ekspertizės akto kaip įrodymo vertinimo kriterijai, kurie labiau pasižymi abstraktumu ir atsiremia į išvados kritinį vertinimą, teisėjo vidinį įsitikinimą, eksperto kvalifikaciją ir mokslinę doktriną, kai bendrosios teisės tradicijos valstybėse suformuoti kriterijai būtent eksperto išvada, o ne pačiam ekspertui, yra daug konkretesni, didesnę galią išvados vertinimui suteikiant mokslinei bendruomenei.
3. Tik teismo iniciatyva paskirti ekspertai turi eksperto procesinį statusą byloje, kuris privatiems ekspertams nėra suteikiamas, o įstatyme privatiems ekspertams net nekeliami konkretūs kvalifikaciniai reikalavimai. Akivaizdus skirtumas pasireiškia ekspertų išvados kaip įrodinėjimo priemonės vertinime: nors privataus eksperto išvada pagal savo prigimtį ir yra ekspertinio pobūdžio, tačiau yra laikoma ne ekspertizės aktu, o tik rašytiniu įrodymu, kai teismo eksperto išvada teismų praktikoje laikoma didesnę įrodomąją reikšmę turinčiu įrodymu.
4. Teismo ir privačių ekspertų išvadų vienodas vertinimas nors ir paskatintų efektyvesnę rungtis ir operatyvumo principų įgyvendinimą Lietuvos civiliniame procese, tačiau daug stipriau tai atsilieptų neigiamai prasme, išskiriant neišsprendžiamą šališkumo problematiką privačių ekspertų atžvilgiu, o kartu toks suvienodinimas padarytų neigiamą įtaką sumažinant teismo eksperto autoritetą. Siekiant išvengti įstatymų ar nuostatų, reglamentuojančių teismo ekspertizę, pokyčių bei palengvinti teismų argumentavimą, vertinant privačių ekspertų išvadų patikimumą ar nepatikimumą, paprasčiausiai būtų galima privačių ekspertų teikiamas išvadas vertinti remiantis teismų praktikoje suformuotomis teismo ekspertizės išvadų vertinimo gairėmis.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI:

Tarptautiniai teisės aktai

1. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985. With amendments as adopted in 2006. Prieiga per internetą: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/06-54671_ebook.pdf;

Lietuvos Respublikos teisės aktai

2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 36-1340;
3. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, Nr. 39-961;
4. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 112-4969;
5. Teismo ekspertų profesinės veiklos etikos kodeksas (2014). *TAR*, Nr. 2954;

SPECIALIOJI LITERATŪRA

6. Anjelica Cappellino, J.D. (2025). *Daubert vs. Frye: Navigating the Standards of Admissibility for Expert Testimony*. Prieiga per internetą: <https://www.expertinstitute.com/resources/insights/daubert-vs-frye-navigating-the-standards-of-admissibility-for-expert-testimony/> ;
7. Baker, E. C., Desmond M. E. (2012). *Frye'd by admissibility standards: does the standard of admissibility in state court make any difference in practice?* Prieiga internetu: https://www.jonesday.com/-/media/files/publications/2012/01/fryed-by-admissibility-standards-does-the-standard/files/fryed/fileattachment/fryed.pdf?rev=e8efd010e8ad49be8f9538754d04fc72&sc_lang=en;
8. Bartkus J., (2021). Keli pastebėjimai apie eksperto išvados vertinimą Lietuvos civiliniame procese. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/02/10/j-bartkus-keli-pastebejimai-apie-eksperto-ivados-vertinima-lietuvos-civiliniame-procese/> ;

9. Bubela, T. M. (2004). *Expert Evidence: The Ethical Responsibility of the Legal Profession*. 2004, 41-4 Alberta Law Review. Prieiga per internetą: <https://albertalawreview.com/index.php/ALR/article/view/1307/1296> ;
10. David E. Bernstein, Jeffrey D. Jackson (2004). *The Daubert Trilogy in the States*. George Mason Law & Economics Research Paper No. 04-06. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=498786 ;
11. De Berti, G. (2014). *Experts and Expert Witnesses in International Arbitration: Adviser, Advocate or Adjudicator*. Prieiga per internetą: https://www.dejalex.com/wp-content/uploads/2017/12/publ_11_AYIA.pdf ;
12. Detotto, C., Marselli, R., McCannon, B. C., Vannini, M. (2024). *Experts and Arbitration Outcomes: Insights from Public Procurement Contract Disputes*. *Kyklos* (Basel) 77.4 (2024). Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111%2Fkykl.12399> ;
13. Dzierżanowska, J., Studzińska, J. (2016). *Assessment of expert evidence in Polish court proceedings in comparison to other European countries*. Prieiga per internetą: https://arch.ies.gov.pl/images/PDF/2016/vol_106/106_Studzinska.pdf;
14. Edward K. Cheng and Albert Yoon (2005). *Does Frye or Daubert Matter? A Study of Scientific Admissibility Standards*. 91 Virginia Law Review. Prieiga internetu: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1054&context=faculty-publications>;
15. E. Laužikas, V. Mikelėnas, V. Nekrošius (2003). *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia;
16. Faigman, David L., (2013). *The Daubert Revolution and the Birth of Modernity: Managing Scientific Evidence in the Age of Science*, 2013, UC Davis Law Review, Vol. 46, No. 3, 2013, UC Hastings Research Paper No. 19. Prieiga per internetą: https://lawreview.law.ucdavis.edu/sites/g/files/dgvnsk15026/files/media/document/s/46-3_Faigman.pdf ;
17. Funk, C., J.D. (2024). *Daubert vs. Frye: A State-by-State Comparison*. Prieiga per internetą: <https://www.expertinstitute.com/resources/insights/daubert-versus-frye-a-national-look-at-expert-evidentiary-standards/>;
18. Gaboardi, M. (2017). *How Judges Can Think: The Use of Expert's Knowledge as Proof in Civil Proceedings*. 18 Global Jurist 1, 2018. Prieiga internetu: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3552618;
19. Gaillard, E., Savage, J. (eds.) (1999). *Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration*. The Hague: Kluwer Law International;

20. Giannelli, Paul C. (1993). „Junk Science“: The Criminal Cases. Faculty Publications. 393. Prieiga per internetą: https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1392&context=faculty_publications ;
21. Glendon, M. A., Gordon, M.W., Osakwe, Ch. (1993). *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai.
22. Gross, S. R. (1991). *Expert Evidence*. Wis. L. Rev. 1991: 1113-232. Prieiga per internetą: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1195&context=articles> ;
23. Jensen, P. J. (2003). *Frye Versus Daubert: Practically the Same?*. 2003, Minnesota Law Review. 773. Prieiga per internetą: <https://core.ac.uk/download/pdf/217211551.pdf> ;
24. Kannegießer. A, (2019). Prieiga per internetą: https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Themen/Nav_Themen/MindestanforderungenSachverstaendigengutachtenKindschaftsrecht.html;
25. Krikščiūnas, R., Juškevičiūtė, J. (2005). Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367151849696/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
26. Kumari, N, (2020). *Forensic Evidence and Their Admissibility*. [ISSN 2581-9453]. Volume 2, Issue 2, 2020, International Journal of Legal Science and Innovation. Prieiga per internetą: <https://www.ijlsi.com/wp-content/uploads/Forensic-Evidence-and-Their-Admissibility.pdf> ;
27. LAT senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51, Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga;
28. Maksimaitis M. (2002). *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia.
29. Mikelėnas, V., Nekrošius, V. ir Zemlytė, E. (2016). *Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo komentaras*. Vilnius: Registrų centras.
30. Milroy, C. M. (2017). A Brief History of the Expert Witness. 2017 Academic Forensic Pathology International, ISSN: 1925-3621. Prieiga per internetą: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6474433/pdf/10.23907_2017.044.pdf ;
31. Mirjan Damaška (1975), *Presentation of Evidence and Factfinding Precision*, 123 U. Pa. L. Rev. 1083. Prieiga internetu:

- https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5312&context=penn_law_review ;
32. Mueller, Christopher B. and Kirkpatrick, Laird C. and Richter, Liesa, (2018). §7.7 *Reliability Standard (Daubert, Frye)*. GWU Law School Public Law Research Paper No. 2018-71. Prieiga per internetą: https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2652&context=faculty_publications ;
 33. National Research Council (2009). *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*. Washington, DC: The National Academies Press. Prieiga per internetą: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/228091.pdf> ;
 34. Nuée, A. (2015). *Civil-law expert reports in the EU: national rules and practices*. Prieiga per internetą: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519211/IPOL_IDA\(2015\)519211_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519211/IPOL_IDA(2015)519211_EN.pdf);
 35. Nunner-Krautgasser, B., Anzenberger, P. (2015). *Evidence in Civil Law: Austria*. Prieiga per internetą: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/32001/620430.pdf?sequence=1&isAllowed=y>;
 36. O'Connor, Vivienne (2012). *Common Law and Civil Law Traditions*. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2665675;
 37. Petsche M. (2011). *What's Wrong with Forum Shopping - An Attempt to Identify and What's Wrong with Forum Shopping - An Attempt to Identify and Assess the Real Issues of a Controversial Practice*. Prieiga per internetą: <https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1448&context=til>;
 38. Rozenfelds, J., Ose, D., Osis, M. (2015). *Evidence in Civil Law: Latvia*. Prieiga per internetą: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/31980/620456.pdf?sequence=1&isAllowed=y>;
 39. Schafer, E. and Wilson, D. B. (2009). *Issues fo Experts Acting Under the ICC Rules for Expertise or the ICC Rules of Arbitration*. ICC International Court of Arbitration Bulletin, 20(1). Prieiga per internetą: <https://jusmundi.com/fr/document/publication/pdf/en-issues-for-experts-acting-under-the-icc-rules-for-expertise-or-the-icc-rules-of-arbitration> ;
 40. Schmidt-Ahrendts, Nils (2012). *Expert teaming - bridging the divide between party-appointed and tribunal-appointed experts*. Victoria University of Wellington Law

- Review 43.4 (2012). Prieiga per internetą:
<https://www.austlii.edu.au/au/journals/VUWLawRw/2012/34.pdf> ;
41. Secco, A. R., Peleias, I. R., Weffort, E. J., Grzybovski, D. (2022). *Arbitrator's Expectations and Motives Regarding the Expert Accountant's Performance in Arbitration in the Light of Role Theory*. Revista contabilidade & finanças 33.90 (2022). Prieiga per internetą:
https://www.researchgate.net/publication/363058060_Arbitrator's_expectations_and_motives_regarding_the_expert_accountant's_performance_in_arbitration_in_the_light_of_role_theory
42. Szepesi, B. (2024). The (alleged) failure of private expert evidence in Hungarian civil litigation. Prieiga per internetą:
<https://law.ubbcluj.ro/ojs/index.php/iurisprudencia/article/view/1607/2641>;

TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos teismų sprendimai

43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87-969/2016;
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2011;
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-403/2020;
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308-248/2016;
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-421/2020;
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150-469/2017;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. liepos 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-217-943/2023;
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-418-313/2017;
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2010;

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-308-248/2016;
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-192-219/2016;
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-190-1075/2024;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-143/2010;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87-969/2016;
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-41-684/2025;
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-170-403/2023;
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-298-611/2020;
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-8-469/2025;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-222-611/2018;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-575/2008;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-167-421/2024;
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-85-701/2024;
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-3-403/2025;

Užsienio valstybių teismų sprendimai

66. Frye v. United States, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923);
67. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, 509 U.S. 579 (1993);

Kiti nenorminio pobūdžio šaltiniai

68. The Civil Procedure Rules (UK), (1998). Prieiga per internetą: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules#part3>;
69. ICC (2018). Controlling Time and Costs in Arbitration. Prieiga per internetą: <https://iccwbo.org/wp-content/uploads/sites/3/2018/03/861-2-ENG-Controlling-Time-and-Costs-in-Arbitration.pdf>;
70. Arbitration Rules of the SCC Arbitration Institute (2023). Prieiga per internetą: https://sccarbitrationinstitute.se/wp-content/uploads/2024/12/SCC_Arbitration_Rules_2023_English.pdf;
71. IBA Rules on the Taking of Evidence in International Arbitration Adopted by a resolution of the IBA Council 17 December 2020 International Bar Association. Prieiga per internetą: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=def0807b-9fec-43ef-b624-f2cb2af7cf7b>;
72. Federal Rules of Evidence (1975). Prieiga per internetą: <https://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=88&page=1937>;
73. Federal Rules of Evidence (2020). Prieiga per internetą: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/federal_rules_of_evidence_-_december_2020_0.pdf.

SANTRAUKA

Teismo ekspertizės išvada kaip įrodymas civiliniame procese

Rasvita Gedeikytė

Magistro darbe analizuojama teismo ekspertizės išvada kaip įrodymas civiliniame procese, nagrinėjant Lietuvos ir užsienio teismų praktiką bei sistemiškai vertinant bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų valstybių teisės normas ir doktriną.

Pirmojoje magistro dalyje siekiama išanalizuoti teismo eksperto kaip proceso dalyvio statusą tiek Lietuvos, tiek ir užsienio civiliniame procese, kartu nagrinėjant ir teismo ekspertizės išvados atribojimą nuo kitų skirtingose teisinėse sistemose esančių įrodinėjimo priemonių. Be visa to, analizuojami teismo eksperto vaidmens ir teismo ekspertizės skyrimo skirtumai, tarpusavyje lyginant bendrosios teisės tradiciją, kontinentinės teisės tradiciją ir abstrakčiai apžvelgiant arbitražo procesą.

Antrojoje dalyje fokusuojamasi į svarbiausią magistro darbo objektą – teismo ekspertizės išvados vertinimą ir vertinimo kriterijus. Sistemiškai vertinamos bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų valstybėse galiojančios teisės normos bei suformuota teismų praktika, tokiu būdu išgryninant pagrindinius teisinėse sistemose naudojamus ekspertizės akto vertinimo kriterijų skirtumus ir panašumus. Plačiausiai analizuojamas leistinumas bendrosios teisės valstybėse, kur daugiausia remiamasi JAV doktrina, be to, išsamiai aptariami ir kontinentinės teisės tradicijų valstybėse galiojantys ekspertizės išvadų vertinimo kriterijai, kuriuose išsiskiria teisėjo vidinis įsitikinimas ir laisvas įrodymų vertinimas. Individualiai išskiriama magistro darbo dalis, dedikuojama Lietuvos civiliniam procesui ir Lietuvos teismų praktikoje įtvirtintiems teismo ekspertizės akto vertinimo kriterijams.

Trečiojoje dalyje išimtinai apsiribojama tik Lietuvos civiliniu procesu. Šioje dalyje pagrindinis dėmesys sutelkiamas teismo ir privačių ekspertų proceso statuso, veiklos sričių bei dvejopų teikiamų išvadų palyginimui: skirtumams, panašumams ir problematikai atskleisti. Iškeliamas diskusinis klausimas, kuriuo, vertinant dabartinę situaciją ir galiojančius teisės aktus, siekiama išsiaiškinti, ar naudinga ir apskritai įmanoma pradėti vertinti teismo ir privačių ekspertizės išvadas pagal analogiją bei kokias pasekmes tai galėtų sukelti.

SUMMARY

Forensic Examination Report as Evidence in Civil Procedure

Rasvita Gedeikytė

The Master's thesis analyses the forensic examination report as evidence in civil proceedings by examining the Lithuanian and foreign case law and by systematically evaluating the legal norms and doctrine of the countries of the common law and the continental law traditions.

The first part of the Master's thesis aims to analyse the status of the forensic expert as a participant in the proceedings in both Lithuanian and foreign civil proceedings, while at the same time examining the distinction of the forensic expert's report from other means of evidence available in different legal systems. In addition, the differences between the role of the forensic expert and the appointment of a forensic expert are analysed by comparing the common law tradition, the continental law tradition and an abstract overview of the arbitration process.

The second part focuses on the main subject of the Master's thesis - the evaluation of the forensic report and the evaluation criteria. Again, a systematic assessment of the legal norms and case law in force in the common law and continental legal traditions is carried out, thus highlighting the main differences and similarities in the criteria for the evaluation of the expert report used in the legal systems. The most extensive analysis of admissibility is carried out in the common law countries, where the US doctrine is mainly used, and the criteria for the evaluation of expert reports in the continental legal traditions, which distinguish between the judge's inner conviction and the free evaluation of evidence, are also discussed in detail. A part of the Master's thesis is individually devoted to the Lithuanian civil procedure and the criteria for the evaluation of forensic expert reports established in Lithuanian case law.

The third part is exclusively limited to the Lithuanian civil procedure. This part focuses on a comparison of the status, scope of activities and the two types of reports provided by forensic and private experts: differences, similarities and issues. It raises a discussion question which, in the light of the current situation and the legislation in force, seeks to clarify whether it is useful and even feasible to start assessing the findings of forensic and private experts by analogy and what consequences this might have.